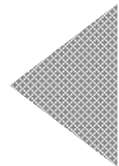

بررسی مقایسه‌ای جایگاه مهاجرت‌های بین‌المللی در برنامه‌ریزی آمایش سرزمین کشورهای مقصد مهاجرت (مطالعه موردی: کانادا، آلمان، استرالیا و ایران)

زهرا ترکاشوند^۱

ابوالفضل عبادی^۲

(تاریخ دریافت ۱۴۰۰/۳/۱۰ - تاریخ تصویب ۱۴۰۰/۷/۲)

نوع مقاله: علمی ترویجی

چکیده

کشورهای گوناگون در سطح جهان به علت ویژگی‌هایی که دارند و شرایط و اوضاعی که با آن‌ها روبه‌رو هستند، به عنوان مقصد یا میزبان مهاجرت شناخته می‌شوند. هدف از این پژوهش بررسی و شناخت برنامه‌ها و سیاست‌های آمایشی آلمان، استرالیا، کانادا و همچنین ایران در زمینه مهاجران و پناهندگان می‌باشد. روشی که در این تحقیق مورد استفاده قرار گرفته، از نوع اسنادی و توصیفی است. نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد کشورهای آلمان، استرالیا و کانادا با توجه به ویژگی‌های سرزمینی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خود برنامه‌ها، سیاست‌ها و خط‌مشی‌های متنوعی را در جهت تسهیل مهاجرت و بهبود شرایط پناهندگان و مهاجران ترتیب داده‌اند؛ که با بهره‌برداری از آن‌ها به روش‌های گوناگون، در جهت توسعه و پیشرفت کشورشان اقدام نمایند. به این ترتیب، هم کشورها (دولت‌ها و ملت‌ها) و هم مهاجران و پناهندگان

۱- استادیار گروه جغرافیای انسانی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، ztorkashvand@ut.ac.ir (نویسنده مسئول)

۲- دانشجوی کارشناسی ارشد رشته آمایش سرزمین، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران

بهره‌مندی‌های کافی و ضروری برایشان حاصل شده و به اهداف مدنظرشان نزدیک‌تر می‌شوند. اما در ایران سیاست‌ها و برنامه‌های یکپارچه، منسجم و کارآمدی در سطح ملی وجود ندارد تا از نتایج حضور مهاجران و پناهندگان به نحو مطلوبی بهره‌مندی ایجاد شود و خود مهاجران نیز بتوانند شرایط زندگی قابل قبولی را داشته باشند. در ایران در زمینه مهاجرت، برنامه‌ها به صورت فوری و کوتاه‌مدت تدوین می‌شوند تا به وسیله آن بتوان به نحوی حجم مهاجرت و پناهندگی را در کشور کنترل کرد؛ اما در مورد اثرات و بازخوردهای بلندمدت آن که می‌تواند بسیار حائز اهمیت باشد؛ برنامه منسجم و یکپارچه‌ای با نگاه آمایش‌محور وجود ندارد.

کلیدواژه‌ها: مهاجرت، مهاجرت بین‌المللی، برنامه‌ریزی آمایش سرزمین، سیاست مهاجرتی، پناهنده و پناهجو

۱- مقدمه و بیان مسئله

مهاجرت^۱ پدیده‌ای نیست که اخیراً مطرح شده باشد؛ بلکه در سرتاسر تاریخ بشریت اتفاق افتاده است (Longhi & et al, 2010: 356). پدیده مهاجرت قدمتی به بلندای تاریخ بشریت دارد و در مفهوم طبیعی و متعارف خود پدیده‌ای تحول‌آفرین است؛ که موجبات توسعه اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی جوامع را فراهم می‌آورد. تا اواسط قرن بیستم مهاجرت کماکان وجهه‌ای انسانی - اجتماعی داشت؛ به‌طور عرفی مورد پذیرش قرار گرفته بود و حرکت از کشوری به کشور دیگر نیازمند ترتیبات امروزی نبود. از نیمه دوم قرن بیستم، جریان حرکت مردم در طول مرزهای بین‌المللی به یکی از مهم‌ترین چالش‌های فراروی حاکمیت‌ها تبدیل شد (پرویزی، ۱۳۹۴: ۱۱).

براساس نظر دیوید بلاک^۲ (۲۰۰۶) مهاجرت بین‌المللی^۳ حرکت و رای مرزها به انتخاب و تحت‌تأثیر نیروهای اقتصادی و سیاسی با اقامت بیش از یک سال است (علمی، ۱۳۹۵: ۱۵۰). اینجا^۴ک (۲۰۱۰) معتقد است مهاجرت بین‌المللی یک حرکت تاریخی و توصیفی از تاریخ

1- Migration

2- Block, D

3- International immigration

4- Njock

مقاومت بشر برای بقا و پیشرفت است؛ و اسکلدون^۱ (۲۰۰۸) مهاجرت را تلاشی برای فرار از ناامنی و فقر و حرکت برای به دست آوردن فرصت‌های پاسخ به نیازهای انسانی می‌داند. براساس نظر بویل^۲ (۲۰۰۹) تعداد قابل توجهی از مردم دنیا در طول زندگی خود مهاجرت بین‌المللی را تجربه می‌کنند. این اتفاق مهمی است که عمده‌تاً زیربنای زندگی افراد را متحول می‌سازد. از طرف دیگر براساس نظر زرقانی و همکاران (۱۳۹۵) هم‌اکنون مهاجرت بین‌المللی به صورت قسمتی از ساختار اقتصادی و اجتماعی کشورها درآمده است که برای کشورهای مهاجرفرست و مهاجرپذیر فرصت‌ها و چالش‌های اقتصادی، سیاسی، امنیتی، اجتماعی و فرهنگی مهم و اساسی به همراه دارد (زرقانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۱۷).

با شکل‌گیری دولت - ملت‌ها در عصر جدید، مهاجرت‌ها اشکال پیچیده‌تر و تازه‌تری یافته‌اند. دیگر از مهاجرت‌های توده‌ای و انبوه، کم‌تر سخن به میان می‌آید و مهاجرت به دلیل تغییر آب‌وهوا، حوادث طبیعی و شرایط معیشتی و اقلیمی کاهش یافته و یا به تعبیر برخی منسوخ شده‌اند. اما امروزه شاهد خروج و ورود گروه‌های کوچک‌تر و یا افرادی هستیم که به لحاظ دانش، تجربه‌های اجتماعی و مهارت‌های فنی، قابل تأمل هستند. بی‌شک آثار عمیق و ماندگاری را، هم برای کشورهای مهاجرفرست و هم برای مهاجرپذیر به جا می‌گذارند؛ یعنی افراد از جامعه مبدأ که واجد سرمایه‌های علمی، فنی و تجربه‌های سیاسی و اجتماعی هستند و می‌توانند با نوآوری‌ها، مهارت‌ها و دانش خود موجبات توسعه و ترقی جامعه خویش را فراهم آورند، خارج شده و کشور مهاجرپذیر یا مقصد مهاجرت از حضور چنین افرادی بهره‌مند می‌شود (محرمی، ۱۳۹۴: ۹).

در جهان آزاد و باز مدرن و پیشرفته ما، مهاجرت بین‌المللی واکنشی است به پویایی‌های پیچیده فضا و زمان در سیستم‌های باز اجتماعی - اقتصادی (Longhi & et al, 2010: 356). با گذشت زمان و شکل‌گیری نوع جدیدی از مناسبات جهانی مانند پیدایش بعضی از کشورها، تشکیل و گسترش سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای، شکل‌گیری برخی معاهده‌های بین‌المللی و جهانی، تدوین و پیاده‌سازی قوانین مربوط به روایت و مرزهای کشورها، ظهور سرمایه‌داری و به تبع آن دسته‌بندی جهان به عنوان کشورهای مرکز و پیرامون، جنگ‌های داخلی

1- Skeldon, R

2- Boyle, P

و خارجی بر سر کسب منافع و منابع قدرت خصوصاً در منطقه غرب و جنوب غرب آسیا و کشورهای آفریقایی، شکل‌گیری پدیده جهانی شدن و گسترش روزافزون شبکه‌های اجتماعی و ...، مهاجرت شکل جدیدی به خود گرفت که امروزه اکثر قریب به اتفاق کشورها چه به عنوان مبدأ مهاجرت و چه به عنوان مقصد مهاجرت و یا هر دوی آن‌ها با این پدیده، به‌طور فزاینده‌ای درگیر هستند.

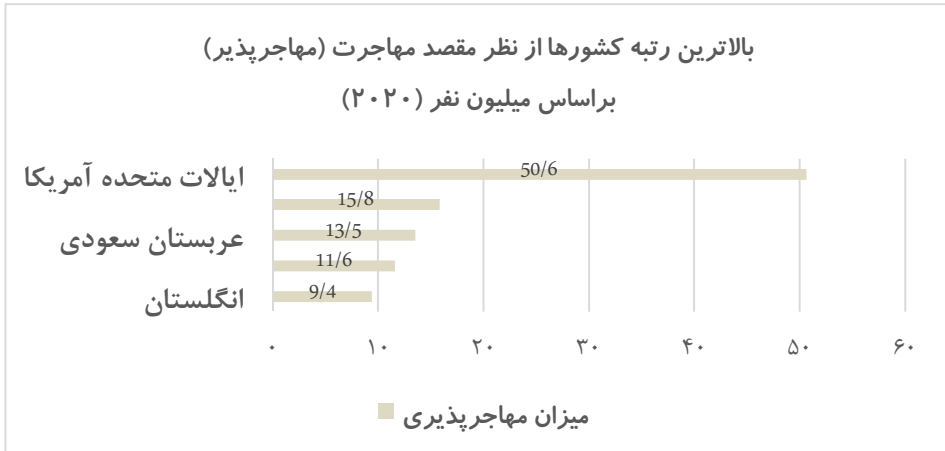
با توجه به آمار سازمان بین‌المللی مهاجرت^۱ در سال ۲۰۲۰ (نمودار ۱ و ۲) کشورهایی که بیش‌ترین تعداد مهاجران را به اقاص نقاط دنیا فرستاده‌اند به ترتیب هند، مکزیک، روسیه، چین و سوریه می‌باشند و همچنین به ترتیب کشورهای ایالات متحده آمریکا، آلمان، عربستان سعودی، روسیه و انگلستان بیش‌ترین تعداد مهاجر را تا سال ۲۰۲۰ پذیرفته‌اند.

نمودار (۱) - بالاترین رتبه کشورها از نظر مبدأ مهاجرت (مهاجر فرست)

منبع: نگارندگان، برگرفته از (سازمان بین‌المللی مهاجرت، migration data portal)

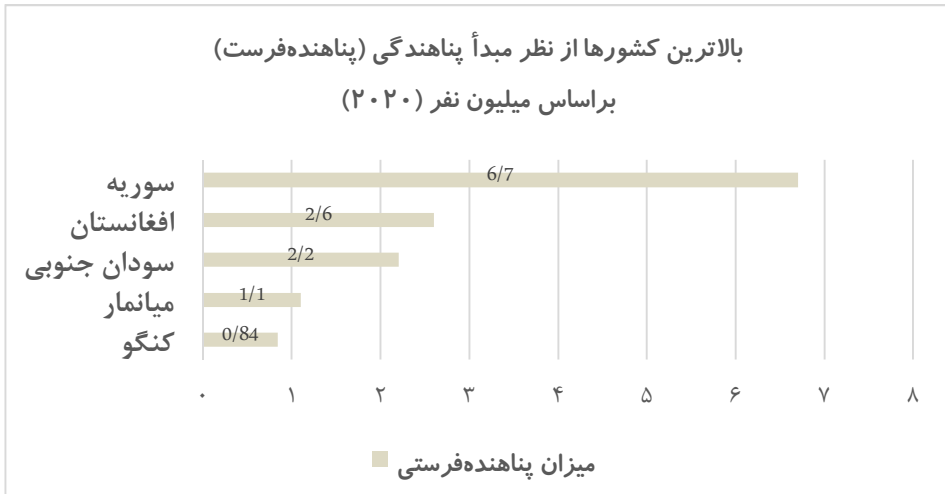
نمودار (۲) - بالاترین رتبه کشورها از نظر مقصد مهاجرت (مهاجرپذیر)

منبع: نگارندگان، برگرفته از (سازمان بین‌المللی مهاجرت، migration data portal)

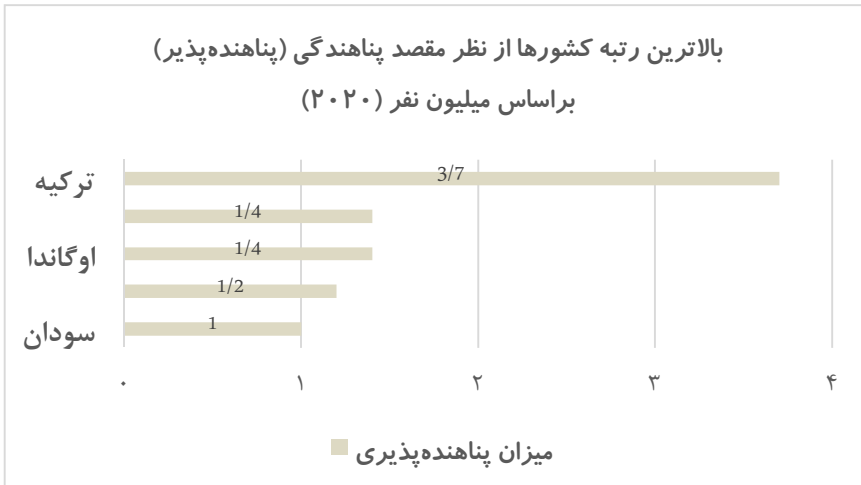
همچنین در سال ۲۰۲۰ کشورهایی که بیش‌ترین جمعیت پناهنده را به کشورهای دیگر ارسال کرده‌اند (نمودار ۳ و ۴) به ترتیب سوریه، افغانستان، سودان جنوبی، میانمار و کنگو و کشورهای که بیش‌ترین جمعیت پناهنده را میزبانی نموده‌اند به ترتیب ترکیه، پاکستان، اوگاندا، آلمان و سودان می‌باشند.

نمودار (۳) - بالاترین رتبه کشورها از نظر مبدأ پناهندگی (پناهنده‌فرست)

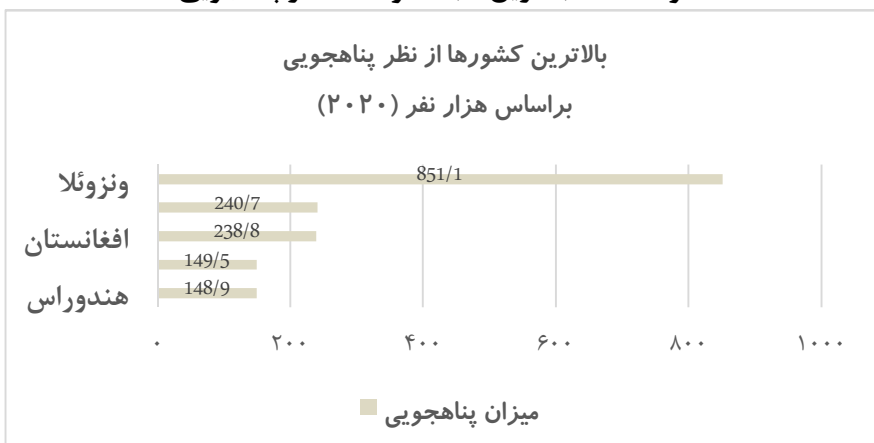
منبع: نگارندگان، برگرفته از (سازمان بین‌المللی مهاجرت، migration data portal)

نمودار (۴) - بالاترین رتبه کشورها از نظر مقصد پناهندگی (پناهنده‌پذیر)

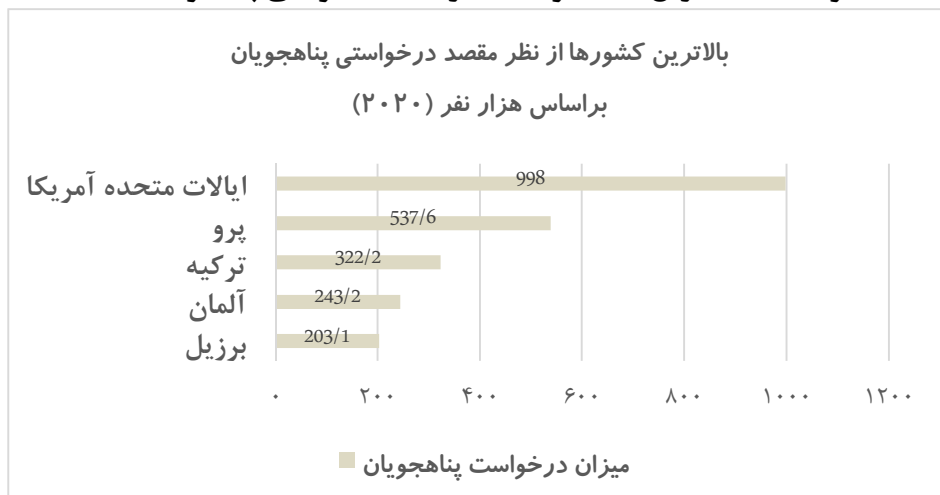

براساس گزارش سازمان بین‌المللی مهاجرت در سال ۲۰۲۰ (نمودار ۵ و ۶)، به ترتیب کشورهای ونزوئلا، عراق، افغانستان، السالوادور و هندوراس بیش‌ترین درخواست پناهندگی (پناهجویی) و به ترتیب کشورهای ایالات متحده آمریکا، پرو، ترکیه، آلمان و برزیل بالاترین رتبه‌ها را به عنوان مقاصد درخواست پناهندگی (پناهجویی) کسب کرده‌اند.

نمودار (۵) - بالاترین رتبه کشورها از نظر پناهجویی

نمودار (۶) - بالاترین رتبه کشورها از نظر مقصد درخواستی پناهیجویان

منبع: نگارندگان، برگرفته از (سازمان بین‌المللی مهاجرت، migration data portal)

طبق آمار همین سازمان در سال ۲۰۲۰، ۲/۸ میلیون نفر به کشور ایران مهاجرت و ۱/۳ میلیون نفر نیز از این کشور مهاجرت کرده‌اند. همچنین ۱۳۴/۸ هزار نفر از ایرانیان به کشورهای دیگر پناهنده و ۸۰۰ هزار نفر نیز ایران را به عنوان مقصد پناهندگی انتخاب کرده‌اند. به این ترتیب می‌توان ایران را به عنوان کشور مقصد مهاجرت و پناهندگی دانست. در مورد آمار درخواست پناهندگی (پناهیجویی) ۷۷/۲ هزار نفر از مردم ایران خواستار پناهندگی (پناهیجویی) بوده و فقط ۳۴ نفر، ایران را مقصد پناهیجویی خود انتخاب کرده‌اند.

مهاجرت بین‌المللی منظم می‌تواند اثرات مثبتی را هم بر مبدأ و هم مقصد مهاجرت داشته باشد (کنفرانس جمعیت و توسعه سازمان ملل متحد در قاهره، ۱۹۹۴). اگر مواجه دولت‌ها با پدیده مهاجرت و پناهندگی، مواجهه‌ای فعال باشد و برای یکایک ابعاد آن برنامه‌ریزی‌هایی صورت گیرد تا از ظرفیت‌های مهاجرین استفاده و آن را به عنوان یک فرصت تلقی نمایند، اثرات مثبت و مفیدی را به دنبال خواهد داشت؛ در غیر این صورت مهاجرت بدون برنامه می‌تواند در ابعاد گوناگون برای یک کشور تهدیدهایی را ایجاد کرده و سبب بحران‌های گوناگون شود. برنامه‌های آمایشی و فضایی که جزو برنامه‌های راهبردی و کلان در یک کشور به حساب می‌آیند باید به مقوله مهاجران و پناهندگان به عنوان بخشی از جمعیت یک کشور توجه اساسی نمایند تا تهدیدهای این پدیده را مدیریت و به فرصت تبدیل کنند و از طرفی از

مزایای آن بهره‌مند شده و به صورت فعال نه منفعل با آن برخورد نمایند. در این پژوهش به دنبال آن هستیم تا با بررسی برنامه‌های آمایشی بعضی از کشورها دریابیم که چگونه در برخورد با مقوله مهاجرت و پناهندگی اقدام کرده و با آن روبه‌رو شده‌اند تا بتوانیم از اقدامات آن‌ها با توجه به شرایط و ویژگی‌های داخلی بهره‌مند شده و در صورت وجود ضعف‌ها و کاستی‌ها، آن‌ها را تکرار نکرده و اصلاح نماییم. کشور ایران نیز با مقوله مهاجرت و پناهندگی چه به عنوان مبدأ و چه به عنوان مقصد دست‌وپنجه نرم می‌کند اما هنوز برنامه‌های کافی و یکپارچه‌ای در این زمینه تدوین و اجرا نموده است. با این وجود، تمرکز این مقاله بر بُعد آمایش مهاجرت‌های بین‌المللی در ایران به عنوان مقصد مهاجرت است.

سؤال اساسی پژوهش: توجه به مهاجرت‌های بین‌المللی چه تأثیراتی در تدوین برنامه‌های آمایشی و فضایی کشورهای مورد مطالعه داشته است؟

۲- پیشینه تحقیق

گیرپرو^۱ و همکاران (۲۰۲۰) در پژوهشی با عنوان «سیاست بهینه مهاجرت چیست؟ مهاجرت، شغل و رفاه» به این نتیجه رسیدند که دولت‌ها می‌توانند با طراحی سیستم‌های مختلف مالیاتی از جمله بالا بودن مقدار مالیات از حضور مهاجرانی با عنوان نیروی انسانی با مهارت کم جلوگیری کرده و آنان را از مهاجرت کردن دلسرد نمایند؛ در مقابل با اجرای سیاست‌های یکسان‌سازی میزان مالیات بومیان و مهاجران و همچنین فراهم آوردن شرایط مهاجرت رایگان، زمینه مهاجرت مهاجران با مهارت بالا را فراهم کنند. گاهی اوقات با ایجاد چنین شرایطی نیز مهاجرت مهاجران با مهارت بالا صورت نمی‌گیرد؛ زیرا اساساً میزان مالیاتی که دولت چه از بومیان و چه از مهاجران با مهارت بالا اخذ می‌نماید، سنگین و بسیار زیاد می‌باشد.

چاند^۲ و تونگ^۳ (۲۰۱۹) در پژوهشی با عنوان «مهاجرت ماهر برای پر کردن شکاف استعدادها: مقایسه سیاست‌های مهاجرت ایالات متحده آمریکا، کانادا و استرالیا» به تجزیه و تحلیل چارچوب سیاست‌های سه کشور فوق‌الذکر و تفاوت‌ها و تشابهات چارچوب‌های آن‌ها، جهت جذب مهاجران ماهر و تکامل آن‌ها در طول زمان پرداخته‌اند؛ همچنین به بررسی پیشینه و

1- Guerreiro, J

2- Chand, M

3- Tung, R. L

سابقه مهاجران و موفقیت آن‌ها در یکپارچگی و ادغام در جوامع میزبان پرداخته شد. پاپاروسو^۱ (۲۰۲۰) در تحقیقی با عنوان «وضعیت شهروندی و تابعیت مهاجر در اروپا: نقش ویژگی‌های فردی و سیاست‌های ملی» با توجه به عواملی که در تابعیت و شهروندی شدن در یک کشور جدید به عنوان محل اقامت بستگی دارد، از جمله: ویژگی‌ها و خصوصیات شخص مهاجران، ویژگی‌ها و خصوصیات ساختاری کشورهای مبدأ و مقصد مهاجرت و عوامل نهادی در کشور مقصد، شامل عوامل سیاسی خصوصاً سیاست‌های شهروندی ملی به این نتیجه دست یافتند که ویژگی‌های فردی بر وضعیت شهروندی تأثیر قابل توجهی دارد. البته عوامل سیاستی نیز مهم هستند و بی‌تأثیر نمی‌باشند. این پژوهش تأثیر ویژگی‌های سطح فردی و سیاست‌های شهروندی ملی را بر احتمال داشتن تابعیت و شهروندی در بین مهاجران جوان و بزرگسالی که در شش کشور آلمان، پرتغال، اسپانیا، بلژیک، ایتالیا و فرانسه زندگی می‌کنند؛ با استفاده از داده‌های بدست آمده از شهروندان مهاجر، بررسی می‌کند.

مارتین^۲ و داگلاس^۳ (۲۰۱۸) در پژوهشی با عنوان «همکاری بین دولتی جهت سلامت و تندرستی پناهندگان ساکن در استرالیا» عنوان می‌کنند که همکاری و تشریک مساعی بین دولت‌های ملی هم‌فکر از طریق اشتراک‌گذاری اطلاعات، یادگیری مشارکتی و افزایش توانایی در کشورهای مبدأ مهاجرت، می‌تواند نه تنها به غربالگری سلامت تقدم ببخشد بلکه به جز غربالگری بیماری‌ها و ناتوانی‌ها، اقدامات مؤثرتری برای رسیدگی به این موارد، قبل، حین و بعد از ورود مهاجران، انجام دهد. استرالیا، کانادا، نیوزلند، بریتانیا و ایالات متحده بیش از یک دهه در زمینه سیاست‌های غربالگری سلامت مهاجرت با یکدیگر همکاری داشته تا با مدیریت بهتر، از نیازهای سلامت و اسکان مجدد موفق مهاجران اطمینان حاصل شود.

استعلاجی و فتحی‌نیا (۱۳۹۶) در تحقیقی با عنوان «تأثیر مهاجرت‌های بین‌المللی و وجوه ارسالی بر اقتصاد کشورها، مورد پژوهش: کشور هند» به این نتیجه دست پیدا کرده‌اند که وجوه ارسالی، تأثیر بسزایی در هر دو سطح اقتصاد خرد (خانواده) و کلان هندوستان داشته است. امروزه با گسترش فقر و نابرابری‌های اجتماعی در جهان و هند نشان می‌دهد که وجوه ارسالی،

1- Paparusso, A

2- Martin, B

3- Douglas, P

بسیاری از فقراى هندوستان را به يك خانواده يا فرد كارآفرين تبديل كرده است و تأثير خود را در عرصه‌هاى مختلف زندگى افراد از جمله بهداشت، درآمد، سرمايه‌گذارى و آموزش و پرورش گذاشته است؛ پس بايد گفت كه وجوه ارسالى به عنوان يك نتيجه از مهاجرت بين‌المللى پربارترين اكسير براى خلاصى از شر مشكلات اقتصادى از جمله فقر در اين كشور مى‌باشد.

صادقى و سيدحسينى (۱۳۹۸) در تحقيقاتى با عنوان «ميزان تمايل جوانان به مهاجرت بين‌المللى و عوامل تعيين‌كننده آن در شهر تهران» به اين نتيجه رسيده‌اند كه جوانان سهم قابل توجهى در جريانات مهاجرت بين‌المللى از ايران داشته‌اند كه اين سهم رو به افزايش است و بى‌ترديد اين مسئله وضعيت كشور را با فرصت‌ها و چالش‌هاى متعددى مواجه خواهد ساخت. تمايل و تصميم حدود نيمى از جوانان مورد بررسى براى مهاجرت از كشور، يك مسئله اجتماعى است هرچند تمام كسانى كه تمايل به مهاجرت دارند نمى‌توانند مهاجرت كنند يا به بيان ديگر امكان مهاجرت ندارند. آن‌هاى كه نتوانند مهاجرت كنند نيز گروهى ناراضى و مأیوس از شرايط خواهند شد. نکته مهم و مرتبط با اين مسئله اين است كه افراد نه تنها مطابق مشخصه‌هاى فردى بلكه براساس الزامات شرايط زندگى و ساختار اجتماعى جوامع مبدأ و مقصد تصميم به مهاجرت مى‌گيرند. از اين رو مهاجرت بين‌المللى فرآيندى پويا و برخاسته از شرايط در حال تغيير اجتماعى است. در اين زمينه همان‌طور كه نتايج پژوهش نشان داد شرايط نامطلوب جامعه مبدأ كه در نظريه مهاجرت به عوامل دافعه مبدأ معروف هستند؛ نقش پررنگى در افزايش تمايلات و تصميمات مهاجرت به خارج از كشور دارند. اميد اجتماعى، بهبود شرايط اقتصادى، عدالت اجتماعى و آزادى سياسى در كشور مى‌تواند زمينه‌ساز کاهش مهاجرت‌هاى بين‌المللى جوانان از ايران باشد و حتى شرايط مطلوب براى بازگشت جوانان نخبه كشور را فراهم نمايد.

عيسى‌زاده و مهرانفر (۱۳۹۲) در پژوهشى با عنوان «بررسى تأثير مهاجرت بين‌المللى بر سطح اشتغال و دستمزد، مورد مطالعه: اقتصاد ايران» به اين نتيجه دست يافته‌اند كه وجود مرز مشترك طولانى و اشتراكات زبانى و مذهبى بسيارى از افاغنه با ايرانيان، سيل عظيمى از اين مهاجران را روانه ايران كرده است. بسيارى از مردم افغانستان كه به ايران آمده‌اند، مردان جوان در سن كار هستند كه موطن خود را ترك كرده و با هدف ورود به بازار كار، به ايران مهاجرت كرده‌اند. در اين مطالعه به بررسى وجود رابطه عالى بين متغيرهاى نرخ بىكارى، متوسط دستمزد حقيقى و تعداد مهاجران افغانى در ايران پرداخته شده و انجام آزمون هم‌جمعى، وجود ارتباط بين

متغیرها را در بلندمدت مورد تأیید قرار داده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که در کوتاه‌مدت رابطه یک‌طرفه و در بلندمدت رابطه دوطرفه میان تعداد مهاجران افغانی و نرخ بیکاری برقرار می‌باشد و مهاجران افغانی نرخ بیکاری ایران را در کوتاه‌مدت و بلندمدت افزایش داده‌اند.

مقدس و شرفی (۱۳۸۸) در پژوهشی با عنوان «بررسی عوامل برانگیزنده گرایش به مهاجرت‌های بین‌المللی جوانان ۳۰ - ۱۸ ساله شهرهای شیراز و ارسنجان» به این نتیجه دست پیدا کرده‌اند که گرایش به مهاجرت در بین جوانان ایران مانند سایر کشورهای جهان رواج یافته است. نتیجه بررسی متغیرهای جمعیت‌شناختی، حاکی از آن است که گرایش به مهاجرت در بین پاسخ‌گویان مرد، مجرد، درآمد پایین، تحصیلات لیسانس، سن ۲۵ - ۲۲ و افراد ساکن شیراز بیش از گروه‌های مقابل آن‌هاست و از بین عوامل برانگیزنده گرایش به مهاجرت به ترتیب اولویت، عوامل اجتماعی - فرهنگی شامل: وجود نابرابری‌های اجتماعی، عدم امنیت در جامعه، کمبود امکانات زندگی و ... به عنوان مهم‌ترین علل مهاجرت از سوی جوانان بیان شده است. شرایط بهتر اجتماعی و فرهنگی و در نظر گرفتن آینده فرزندان از عوامل مهمی هستند که در برانگیختن تمایل به مهاجرت از طرف متقاضیان مهاجرت مطرح شده است. عامل آموزشی شامل: نیاز به پیشرفت تحصیلی و شغلی، عدم امکانات پژوهشی و آموزشی، پایین بودن کیفیت نظام آموزشی و ... دومین عامل مهم در تمایل به مهاجرت عنوان شده است. عامل اقتصادی شامل: تورم، بیکاری، عدم داشتن شغل مناسب، عدم تناسب درآمد با هزینه و ... به عنوان عامل سوم انگیزه‌های تمایل به مهاجرت جوانان بیان شده است و در آخر عامل سیاسی شامل: ناامنی سیاسی، عدم ثبات سیاسی، عدم آزادی سیاسی، نارضایتی از عملکرد نهادهای حکومتی و ... در برانگیختن گرایش به مهاجرت جوانان مؤثر بوده است. نتایج به دست آمده حاکی از آن است که در جامعه‌های مثل ایران، عوامل اجتماعی - فرهنگی و آموزشی مانند عوامل اقتصادی و شاید بیش‌تر بر تمایلات و انگیزه‌های افراد، نفوذ دارند.

آذربایجانی و همکاران (۱۳۸۷) در تحقیقی با عنوان «اثر حجم تجارت خارجی بر مهاجرت نیروی کار: مورد ایران و کشورهای منتخب OECD» به این نتیجه رسیده‌اند که یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر جریان مهاجرت نیروی کار ایرانی، حجم تجارت کشور مهاجرفرست به کشور مهاجرپذیر است. تحلیل‌های تجربی صورت گرفته در مورد نوع رابطه موجود بین حجم

تجارت ایران و مهاجرت نیروی کار ایرانی، نشان‌دهنده وجود رابطه مکملی بین این دو پدیده است. به عبارتی یک درصد افزایش در حجم تجارت خارجی ایران، جریان مهاجرت نیروی کار ایرانی به کشورهای شریک تجاری را به ۰/۱۶ درصد افزایش می‌دهد.

فروتن و شیخ (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «بررسی گرایش دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد به مهاجرت بین‌المللی» به این نتیجه دست یافته‌اند که برخی از مهم‌ترین زمینه‌ها و انگیزه‌های مرتبط با تمایل جوانان تحصیل کرده دانشگاهی برای مهاجرت به خارج از کشور را مورد بررسی قرار دهند. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد نیمی از دانشجویان این پژوهش مایل هستند تا به خارج از کشور مهاجرت کنند و زنان بیش از مردان تمایل به مهاجرت دارند؛ در صورتی که در الگوی سنتی، مهاجرت مبتنی بر هژمونی مردانه در فرآیند مهاجرت می‌باشد. از دیگر نتایج این تحقیق این است که مجردین بیش‌تر از متأهلین و جوان‌ترین گروه سنی (۲۲-۱۸ سال) نسبت به دیگر گروه‌های سنی، تمایل به مهاجرت از کشور دارند. دستاورد دیگر این پژوهش که می‌توان به آن اشاره کرد این است که تمایل افراد به مهاجرت خارج از کشور به‌طور معناداری تابعی از احساس امنیت است؛ یعنی هرچه احساس امنیت پایین‌تر باشد تمایل به مهاجرت بیش‌تر می‌شود و از طرف دیگر هرچه میزان دین‌داری و هویت ملی بیش‌تر باشد تمایل به مهاجرت کاهش می‌یابد.

۳- مبانی و رویکردهای نظری تحقیق

۳-۱- آمایش سرزمین

یکی از تعاریف جامع از آمایش سرزمین به این شرح می‌باشد: آمایش سرزمین تنظیم رابطه بین انسان، سرزمین و فعالیت‌های انسان در سرزمین به منظور بهره‌برداری درخور و پایدار، از جمیع امکانات انسانی و فضایی سرزمین در جهت بهبود وضعیت مادی و معنوی اجتماع در طول زمان است (مخدوم، ۱۳۸۵: ۱۶). در تعریف جامع دیگر، آمایش سرزمین تنظیم رابطه بین انسان، فضا و فعالیت‌های انسان در فضا، به منظور بهره‌برداری منطقی از جمیع امکانات برای بهبود وضعیت مادی و معنوی اجتماع، براساس ارزش‌های اعتقادی، سوابق فرهنگی و با ابزار علم و تجربه در طول زمان است (معصومی اشکوری، ۱۳۹۰: ۳۹).

۳-۲- مهاجر و مهاجرت

واژه مهاجرت در لغت‌نامه دهخدا به معنی ترک دیار گفتن و در مکان دیگر اقامت کردن (دهخدا، ۱۳۳۴: ۱۵۹) و در فرهنگ معین به معنی از موطن خود به جای دیگر انتقال کردن است

(معین، ۱۳۶۴: ۴۴۵۷). براساس نظر ژان پیتیه^۱ واژه مهاجرت ابتدا در سال ۱۸۹۲ توسط فردی انگلیسی به نام گراهام^۲ به کار برده شد. در تعریف مهاجرت باید دقت بسیار را به کار برد تا از پدیده‌های مشابه مانند کوچ و مسافرت تفکیک ایجاد شود. ملاک‌هایی که در تعریف مهاجرت به آن‌ها استناد می‌گردد عبارتند از: زمان، فاصله، علل و انگیزه (ریعی، ۱۳۷۶: ۸۴-۸۳).

در ادبیات مربوط به مطالعات مهاجرت، تعریف جامع و مانع از این مؤلفه وجود ندارد. علت فقدان یک تعریف کاملاً عملیاتی این است که چون مهاجر از متن‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی گوناگونی بر می‌خیزد، پژوهشگران را با متغیرهای متنوعی روبه‌رو می‌سازد که این به نوبه خود دست‌یابی به تعریف را با چالش مواجه می‌سازد (مقدس و شرفی، ۱۳۸۸: ۱۶۴). با این وصف تعاریفی از واژه مهاجرت مطرح شده است که در ادامه به برخی از آن‌ها پرداخته می‌شود.

امانی و دیگران (۱۳۵۴) مهاجرت را شکلی از تحرک جغرافیایی یا مکانی جمعیت که بین دو واحد جغرافیایی انجام می‌گیرد، می‌دانند. این تحرک باید به تغییر محل اقامت معمولی فرد از مبدأ یا محل اقامت قبل از مهاجرت وی، به مقصد یا محل اقامت جدید بینجامد (زنجانی، ۱۳۹۱: ۵).

طبق نظر مایکل پائل تودارو^۳ مهاجرت نوعی تطبیق و سازگاری اجتماعی در پاسخ به نیازهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است (صادقی و سیدحسینی، ۱۳۹۸: ۲).

مهاجرت به عنوان یک واقعه تأثیرگذار بر رشد و تغییر جمعیت و نه فقط به‌خاطر ابعاد فضایی و زمانی که بر آن تأثیر می‌گذارند، مورد توجه قرار می‌گیرد. مهاجرت همچنین انعکاس تغییراتی است که در تاروپود جامعه‌ای که مردم بدان تعلق دارند؛ اتفاق می‌افتد (تغییرات در فرهنگ، شرایط اقتصادی و اجتماعی و ساخت‌های سیاسی). از این رو میشل^۴ (۱۹۸۵) اظهار می‌دارد، مهاجرت نه فقط به عنوان یک پدیده (واقعه یا موقعیتی که درخور مطالعه علمی است) بلکه باید به عنوان یک فرایند پدیده (واقعه‌ای که اتفاق آن به علت بستر و موقعیتی است که مردم در

1- Pitie, J

2- Graham

3- Todaro, M. P

4- Mitchell, J. c

آن زندگی می‌کنند) توصیف شود (لوکاس و میر، ۱۳۹۳: ۱۳۲-۱۳۱).

براساس نظریه اورت اس لی^۱ مهاجرت تغییر دائمی یا نیمه‌دائمی مکانی، بدون هیچ محدودیت و تمایزی در مورد مسافت حرکت، ماهیت اختیاری یا اجباری بودن و مهاجرت داخلی^۲ یا خارجی، می‌باشد (پاپلی یزدی و سناجردی، ۱۳۹۶: ۲۲۷-۲۲۶).

رولان پرسا^۳ (۱۹۸۵) جمعیت‌شناس فرانسوی، مهاجرت را حرکات افراد یا گروه‌ها که تغییر دائمی یا طولانی محل اقامت معمول فرد را به دنبال دارد، می‌داند (زنجان، ۱۳۹۱: ۶).

در لغت‌نامه دهخدا مهاجر به معنی کسی است که از جایی به جایی و از زمینی به زمینی رود و هجرت کند؛ به عبارت دیگر آن که از وطن خود هجرت کند و آن را ترک گوید و در جایی دیگر مسکن گیرد (دهخدا، ۱۳۳۴: ۱۵۹). در فرهنگ‌نامه معین نیز مهاجر کسی است که از موطن خود به جایی نقل مکان کرده باشد (معین، ۱۳۶۴: ۴۴۵۷).

۳-۳- ارتباط آمایش سرزمین و مهاجرت

دو مؤلفه بسیار مهم که در مفهوم مهاجرت نهفته است، مؤلفه‌های زمان و فضا می‌باشد. اگرچه موضوعات اجتماعی قطعاً در ارزیابی مهاجرت مهم هستند، دستیابی به اطلاعات مناسب جهت ارزیابی منظم آن‌ها دشوار خواهد بود. از این رو تعاریف قراردادی مهاجرت معمولاً مبتنی بر ابعاد زمانی و مکانی هستند. جابه‌جایی‌هایی مشمول فرآیند مهاجرت قرار می‌گیرند که حداقل به صورت نیمه‌دائم باشند؛ به همین علت اورت اس لی مهاجرت را «تغییر دائمی و نیمه‌دائمی محل زندگی» توصیف می‌کند. به این ترتیب مؤلفه زمان نقش اساسی در این که به یک فرآیند جابه‌جایی، مهاجرت اطلاق شود یا خیر، دارد. مؤلفه دیگر که در تعریف مفهوم مهاجرت اثرگذار است، مؤلفه فضا می‌باشد. به‌طور کلی می‌توان گفت که شدت مهاجرت [داخلی] تحت تأثیر تفاوت‌های فضایی می‌باشد. بنابر تعریف منگلام^۴ و مرگان^۵، مهاجرت یعنی «فاصله گرفتن نسبتاً دائمی جمع (مهاجران)، از یک منطقه جغرافیایی به یک منطقه دیگر». بر این اساس

1- Everett, S. L

2- Internal migration

3- Pressat, R

4- Mangalam, J. J

5- Morgan, c

می‌توان نقش مؤلفه فضا را نیز در مفهوم مهاجرت ملاحظه کرد (لوکاس و میر، ۱۳۹۳: ۱۲۷-۱۲۶). از طرف دیگر طبق تعاریف صاحب‌نظران رشته آمایش سرزمین و برنامه‌ریزی فضایی، بعد مکانی و مفهوم فضا از اساسی‌ترین پایه‌های این علم به شمار می‌آید و به نوعی از مفهوم فضا در تعریف مفهوم آمایش سرزمین استفاده کرده‌اند. نکته حائز اهمیت دیگر که وجه مشترک آمایش سرزمین و مهاجرت می‌باشد و در هر دو، وجه اساسی و اثرگذاری دارد، انسان و فعالیت‌های گوناگون او در عرصه فضا و سرزمین می‌باشد (مخدوم، ۱۳۸۵: ۱۶؛ معصومی اشکوری، ۱۳۹۰: ۳۹؛ زیاری، ۱۳۹۳: ۲۳؛ وحیدی، ۱۳۷۳: ۷۶ و سرور، ۱۳۹۱: ۲۳ به نقل از مهندسین مشاور ستیران، ۱۳۵۵).

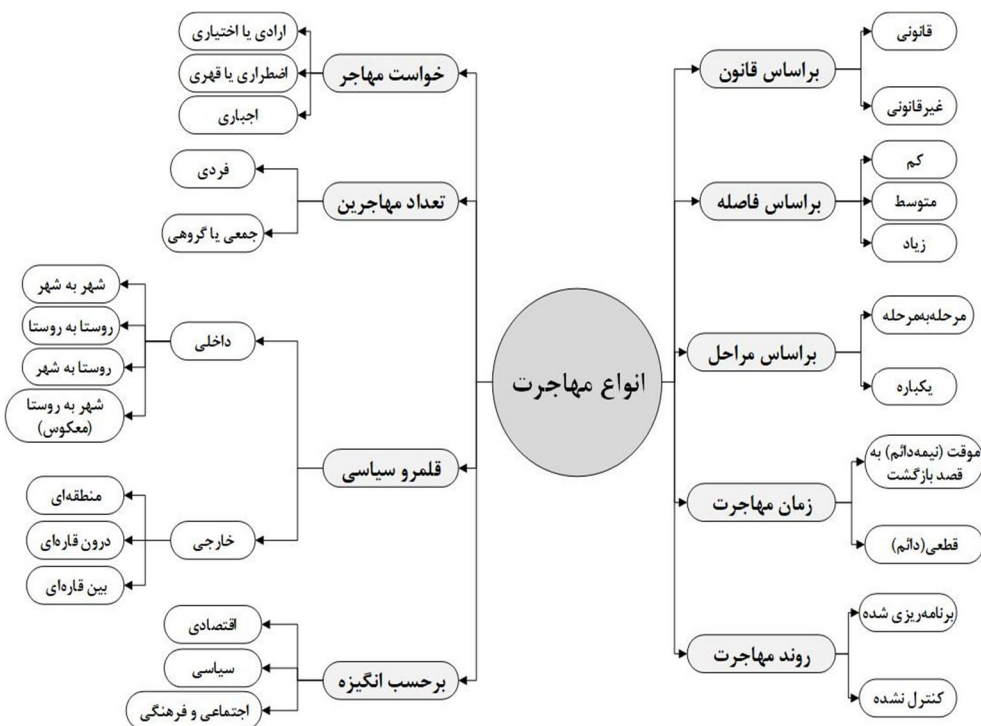
۴-۳- طبقه‌بندی مهاجرت

مهاجرت را می‌توان براساس مؤلفه‌های گوناگون طبقه‌بندی کرد. به همین علت هر مهاجرتی که اتفاق می‌افتد می‌تواند در هر کدام از این طبقه‌بندی‌ها (شکل ۱)، جایگاهی داشته باشد.

- مهاجرت بنابر خواست مهاجران شامل مهاجرت ارادی، اجباری و اضطراری یا قهری می‌شود.
- طبقه‌بندی براساس تعداد مهاجرین به صورت فردی یا گروهی انجام می‌گیرد.
- طبقه‌بندی براساس قلمرو سیاسی، به دو دسته کلی داخلی و خارجی (بین‌المللی) طبقه‌بندی می‌شود. در دسته داخلی، مهاجرت به صورت روستا به روستا - شهر به شهر - روستا به شهر - شهر به روستا (معکوس) و در دسته خارجی (بین‌المللی)، مهاجرت منطقه‌ای - درون قاره‌ای - بین قاره‌ای صورت می‌گیرد.
- انگیزه اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی یکی از عوامل طبقه‌بندی مهاجرت می‌باشد.
- براساس فاصله می‌توان مهاجرت را به سه دسته کم، متوسط و زیاد تقسیم‌بندی کرد.
- مرحله به مرحله بودن یا یک‌باره انجام شدن مهاجرت، طبقه‌بندی دیگری از این پدیده است.

- طبقه‌بندی برحسب زمان مهاجرت به دو دسته کلی نیمه‌دائمی (موقت یا به قصد بازگشت) و دائمی (قطعی) تقسیم‌بندی می‌شود.
- طبقه‌بندی برحسب روند مهاجرت، دو حالت کنترل‌نشده و برنامه‌ریزی شده را شامل می‌گردد.
- طبقه‌بندی دیگری که از مهاجرت وجود دارد وضعیت قانونی یا غیرقانونی بودن آن است.

شکل (۱) - طبقه‌بندی انواع مهاجرت

منبع: نگارندگان؛ برگرفته از (محرمی، ۱۳۹۴: ۵۹؛ زرقانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۹۱؛ زنجانی، ۱۳۹۱: ۱۲ و عراقیان، ۱۳۹۴: ۳۱ به نقل از آقایی‌زاده، ۱۳۸۶)

۱-۴-۳- مهاجرت بین‌المللی و انواع آن

بنابر تعریف سازمان ملل، مهاجر بین‌المللی کسی است که صرف‌نظر از علت مهاجرت یا قانونی و غیرقانونی بودن آن، کشور محل اقامت معمولش را تغییر می‌دهد. به‌طور کلی بین مهاجرت کوتاه‌مدت و بلندمدت تمایز در مدت زمان آن‌ها است که مدت زمان مهاجرت موقتی (کوتاه‌مدت) ۳ تا ۱۲ ماه و مهاجرت دائمی (بلندمدت) ۱۲ ماه یا بیش‌تر است (United Nations Department of Economic and Social Affairs). همچنین طبق تعریف سازمان بین‌المللی مهاجرت، مهاجران [بین‌المللی] افراد یا اعضای خانواده هستند که برای بهبود شرایط مادی یا اجتماعی و بهتر شدن آینده و دورنمای خود یا خانواده‌شان به کشور یا منطقه دیگری حرکت کرده و نقل مکان می‌کنند (International Organization for Migration, 2004). مهاجرت بین‌المللی بین دو کشور مستقل انجام می‌گیرد و عبور از مرز بین دو کشور مطرح است (رومینا و همکاران، ۱۳۹۹: ۳۲).

جهت سهولت در فهم مسایل مهاجرت، پژوهشگران مطالعات مهاجرت به‌خاطر تنوع و رنگارنگی مهاجرت‌ها و مهاجرین، ناچار به دسته‌بندی‌های مختلفی شده‌اند. هرکدام از این دسته‌بندی‌ها ناظر به جنبه‌ای از جنبه‌های متنوع وجوه مختلف مهاجرت می‌باشد (سجادپور، ۱۳۸۴: ۱۵-۱۶). از انواع مختلف مهاجرت بین‌المللی می‌توان به مهاجرت اجباری و اختیاری، مهاجرت قطعی و بازگشتی، مهاجرت قانونی و غیرقانونی (زرقانی و موسوی، ۱۳۹۲: ۱۲)، مهاجرت دائمی از جمله فرار مغزها، مهاجران در جست‌وجوی کار، آوارگان جنگی و سیاسی و پناهندگان (تقوی، ۱۳۹۹: ۱۵۱-۱۵۰)، مهاجرت فردی و خانوادگی، فتح و تهاجم و مستعمره‌سازی مانند مهاجرانی که به منطقه استرالیا رفته و جزو بومیان آن منطقه به حساب نمی‌آیند، انتقال‌های جمعیتی اجباری نظیر جابه‌جایی کارگران برده آفریقای جنوبی به برزیل و کشورهای حوزه کارائیب و قسمت جنوبی ایالات متحده و مهاجرت زنجیره‌ای و هدایت‌شده همانند هندیان غربی در بعضی از قسمت‌های لندن و ایتالیایی‌ها و یونانی‌ها در ملبورن و افراد پاکستانی در بسیاری از شهرهای شمالی انگلستان اشاره کرد. همچنین اسکلدون (۱۹۹۱) پنج نوع جریان جدید مهاجرت بین‌المللی از آسیا را با عناوین مهاجرت برای اقامت، مهاجرت دانشجویان، مهاجرت نیروی کار قراردادی، مهاجرت نیروی کار ماهر و جابه‌جایی پناهندگان مشخص می‌کند (لوکاس و میر، ۱۳۹۳: ۱۶۷-۱۶۴).

۵-۳- عوامل مؤثر بر رشد مهاجرت‌های بین‌المللی

مرزهایی که مهاجران از آن‌ها عبور می‌کنند شامل مرزهای بین‌المللی و محدوده‌های اداری داخل کشور است. در تحلیل مهاجرت، معمولاً بین مهاجرت‌های بین‌المللی که شامل حرکت از یک کشور به کشور دیگر می‌شود و مهاجرت داخلی که دربرگیرنده جابه‌جایی درون‌مرزی است، تفاوت می‌گذارند. این تفکیک نه تنها برای سهولت مطالعه بلکه به دلیل آثار و پیامدهای متفاوتی است که در هر کدام از انواع مهاجرت داخلی و بین‌المللی رخ می‌نماید. این دو الگوی مهاجرت در عین حال که وجوه مشترکی دارند و تفاوت نوعی مهمی با یکدیگر ندارند، اما با توجه به مقتضیات ویژه آن‌ها، هر یک تحلیل‌های ویژه خود را می‌طلبند (حسینی، ۱۳۹۰: ۱۸۷).

به‌طور کلی در مهاجرت‌های بین‌المللی یک‌سری علل و زمینه‌های عام و خاص وجود دارد؛ بدین معنی که عوامل مشترک اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، طبیعی و ... به عنوان دافعه در مبدأ یا جاذبه در مقصد منجر به تصمیم به مهاجرت‌های فراملی می‌شود. باید به این نکته اشاره کرد که نقش و وزن هر کدام از این عوامل در مناطق مختلف جهان متفاوت است. مهم‌ترین عوامل دافعه در مبدأ و جاذبه در مقصد به تفکیک ابعاد آن عبارتند از (شکل ۲):

عوامل اجتماعی: عواملی چون مطلوبیت شرایط زندگی، هم‌بستگی اجتماعی، امنیت اجتماعی، تبعیض و عدالت و مقبولیت بخشی از عواملی است که به عنوان عوامل جاذبه و دافعه اجتماعی، در رشد مهاجرت‌های بین‌المللی اثرگذار است.

عوامل اقتصادی: دیگر عواملی که در رشد مهاجرت‌های بین‌المللی بسیار اثرگذار است، عوامل اقتصادی می‌باشد. به برخی از این عوامل که می‌توان اشاره نمود؛ رفاه و خدمات عمومی، بیکاری و فرصت‌های شغلی، تسهیلات، درآمد سرانه، تأمین اجتماعی و جابه‌جایی شغلی است.

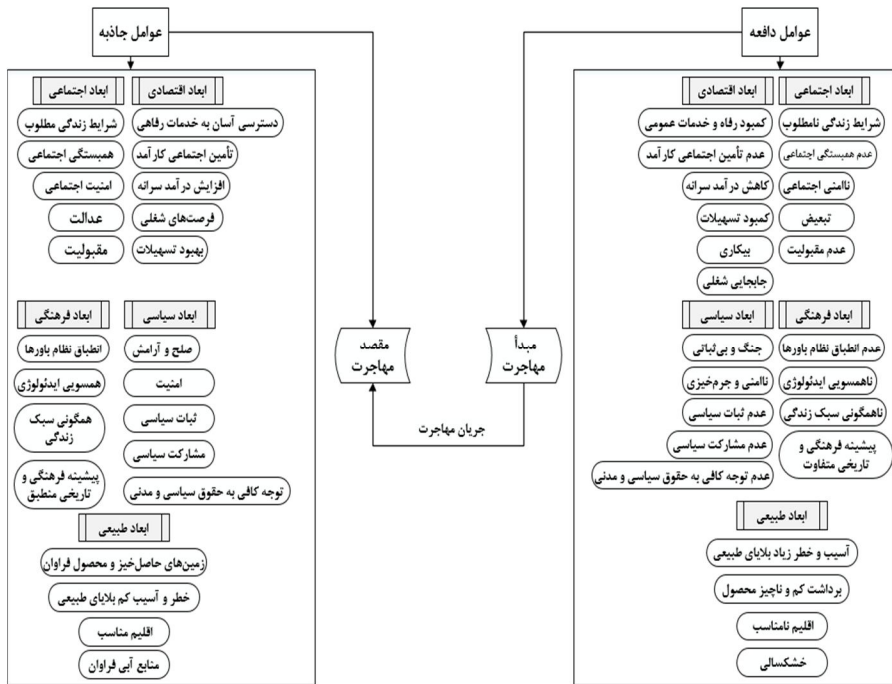
عوامل سیاسی: امنیت و ناامنی و جرم‌خیزی، صلح و آرامش و جنگ و بی‌ثباتی، ثبات سیاسی، مشارکت سیاسی و توجه به حقوق سیاسی و مدنی، بخشی از عوامل سیاسی است که در افزایش مهاجرت‌های بین‌المللی تأثیرگذار است.

عوامل فرهنگی: علل و عواملی همچون ایدئولوژی، همگونی و ناهمگونی سبک زندگی، میزان تطابق نظام باورها، تفاوت در پیشینه تاریخی و فرهنگی، میزان مهاجرت‌های بین‌المللی را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

عوامل طبیعی: عوامل طبیعی نیز در رشد مهاجرت‌های بین‌المللی تأثیرگذار است. عواملی

همچون آسیب‌ها و خطرات ناشی از بلایای طبیعی، زمین‌های حاصل‌خیز و برداشت‌های فراوان محصول، منابع آبی و خشکسالی و نوع اقلیم.

شکل (۲) - عوامل مؤثر بر رشد مهاجرت‌های بین‌المللی

منبع: نگارندگان؛ برگرفته از (زرقانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۴۷-۲۴۶ و صدرا، ۱۳۹۰: ۲۶-۲۵)

۶-۳- پیامدهای مهاجرت‌های بین‌المللی

مهاجرت در سطح فرد، مناطق مهاجرپذیر، مناطق مهاجرفرست و نظام اجتماعی که در هر دو منطقه مبدأ و مقصد حاکم است، دارای آثار و پیامدهایی می‌باشد. این تأثیرها ممکن است برحسب نوع و حجم مهاجرت و شرایط طبیعی با یکدیگر تفاوت داشته باشد (حسینی، ۱۳۹۰: ۱۹۸). اثرات مهاجرت‌های بین‌المللی کشورهای مهاجرفرست و مهاجرپذیر بی‌شابهت به مهاجرت‌های داخلی نیست. در این زمینه به تأثیراتی نظیر تغییر در ساختمان و ترکیب جمعیت، افزایش یا کاهش تعداد جمعیت، افزایش میزان دستمزدها، کاهش بیکاری، افزایش درآمد سرانه،

بالا رفتن سطح زندگی، تنوع فرهنگی و انتقال تجربیات و نوآوری‌ها، تغییر در موازنه پرداخت‌های خارجی و به‌طور کلی بسیاری از پیامدهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی می‌توان اشاره نمود (کلارک، ۱۳۹۱: ۱۹۳ و فهیمی‌راد، ۱۳۹۰: ۳۱).

۱-۶-۳- پیامدهای مهاجرت بر کشورهای مهاجرفرست

مهم‌ترین تأثیر مثبت مهاجرت موقت یا دائم بر روی کشورهای مبدأ یا مهاجرفرست عبارت است از: گردش تجاری فزاینده بین کشور پذیرنده و کشور مبدأ مهاجرت که تا حد زیادی به سود کشور مهاجرفرست می‌باشد. شهروندانی که خارج از کشور به عنوان مهاجر کار می‌کنند با فرستادن کل یا بخشی از پول ناشی از دستمزدشان برای خانواده خود، به نوعی در رونق اقتصادی کشورشان اثرات قابل توجهی دارند. اثر مثبت دیگر مهاجرت برای کشورهای مبدأ، افزایش پتانسیل سرمایه انسانی است؛ به این معنا که بسیاری از مهاجرین هنگام بازگشت به کشور خود دارای مهارت‌ها و تخصص‌های زیادی هستند که در حین زندگی در کشور مقصد کسب کرده‌اند و می‌تواند برای کشور مبدأ بسیار مهم و سودمند باشد. از دیگر اثرات مثبتی که می‌توان برای کشورهای مبدأ مهاجرت برشمرد، ایجاد فرصت‌های کاری برای افرادی است که در جست‌وجوی شغلی هستند که در کشورشان وجود ندارد. به این ترتیب به رفع مشکلات بیکاری در کشور مبدأ کمک می‌شود (زرقانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۵۶).

نیروهای متخصص و ماهر ابزار و هدف توسعه می‌باشند. امروزه نیروهای متخصص و نخبگان به عنوان ثروت یک جامعه محسوب می‌شوند. پدیده مهاجرت بین‌المللی نخبگان و متخصصان و به عبارتی فرار مغزها به دلیل آثار سوء فرهنگی، روانی، سیاسی و نقش منفی آن در فرایند توسعه و تخریب اعتبار ملی و تغییر نسل‌های آینده به عنوان تهدیدی جدی برای حال و آینده کشور، نگرانی‌هایی در سطوح مختلف مدیریتی و اجتماعی کشور ایجاد کرده است (صالحی امیری، ۱۳۸۸: ۱۱۶). اساسی‌ترین و مهم‌ترین تأثیر منفی احتمالی مهاجرت برای کشورهای مهاجرفرست، فرار مغزها و نیروی کار متخصص و در نتیجه کاهش رشد و بهره‌وری می‌باشد (زرقانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۵۷). فرار مغزها (نیروی کار متخصص) می‌تواند اثرات مخربی بر کشورهای در حال توسعه که گریبان‌گیر این مشکل هستند، بگذارد. فرار مغزها یعنی از دست دادن سرمایه‌های انسانی و بازده منفی سرمایه‌گذاری‌های آموزشی (پرویزی، ۱۳۹۴: ۲۲۹) و از دست دادن افرادی که برای تربیتشان سرمایه‌گذاری‌های فراوانی انجام شده است و آن‌ها

سال‌های عمر مفید و مولد خود را در جای دیگری می‌گذرانند (دیوید. ام. هیر، ۱۳۸۰: ۱۷۶).
در مجموع مهم‌ترین مزایا و معایب برای کشورهای مهاجرفرست را می‌توان شامل موارد زیر دانست:

- از میان رفتن نتایج سرمایه‌گذاری‌های انجام شده در جهت پرورش جوانان
- از دست دادن نیروی کار اقتصادی (به دلیل کثرت مهاجرت جوانان)
- کند شدن روند افزایش جمعیت و یا کم شدن رقم جمعیت
- بالا رفتن مزد کارگران به علت کم شدن تعداد متقاضیان کار
- کاهش تقاضا برای امکانات بهداشتی، رفاهی و تفریحی
- ایجاد روابط فرهنگی، تجاری و ... میان دو کشور
- دگرگون شدن شکل هرم سنی جمعیت
- کم شدن میزان ازدواج‌ها و ولادت‌ها
- بهتر شدن موازنه پرداخت‌های خارجی
- کاهش تقاضای مسکن (زرقانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۵۹).

۲-۶-۳- پیامدهای مهاجرت بر کشورهای مهاجرپذیر

به نظر می‌رسد مهم‌ترین اثر مثبت مهاجرت برای کشورهای مهاجرپذیر، استفاده از مزایای نیروی کار متخصص و ماهر است که هیچ هزینه‌ای بابت آموزش و تربیت آن‌ها پرداخت نکرده‌اند، ضمن این که این‌گونه کشورها کمبود نیروی کار خود را با مهاجرین خارجی که در بسیاری از موارد زبده‌ترین متخصصین نیز هستند، برطرف می‌کنند. کشورهای مقصد مهاجرت علاوه بر استفاده از مهاجرین متخصص و ماهر، از مهاجران بدون مهارت نیز استفاده می‌کنند. بدین ترتیب مهاجران بدون مهارت، اغلب شغل‌هایی را در کشور مقصد برعهده می‌گیرند که در آن کشور به نوعی جزو مشاغل پست محسوب شده و ساکنان بومی آن مایل به پذیرش آن‌ها نیستند. سایر تأثیرات مثبت مهاجرت برای کشورهای مهاجرپذیر عبارت است از: رشد اقتصادی با توجه به تقاضای بیش‌تر برای محصولات و خدمات ارائه شده توسط مهاجران و نیز درآمد افزوده شده از طریق مالیات‌های اضافی که مهاجران برای خرید و دستمزد خود پرداخت می‌کنند. همچنین کشورهای پذیرنده از مشارکت‌های فرهنگی و اجتماعی که مهاجران در جوامعشان ایجاد می‌کنند، بهره می‌برند (زرقانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۶۱-۲۵۹). از نظر اجتماعی

مهاجرت به نوعی کثرت‌گرایی در جامعه و به استقرار نهادهای لازم برای حفظ حقوق بشر منجر می‌شود. پیش‌داوری‌های موجود درباره ارتکاب بیش‌تر مهاجران به رفتارهای بزهکارانه را از بین می‌برد، افراط‌گرایی‌های ملی‌گرایی را تعدیل می‌کند و به نوعی به اشتراک همگانی در زندگی اجتماعی منجر می‌شود (زنجانی، ۱۳۹۱: ۱۸۸-۱۸۷).

پیامد منفی که اغلب کشورهای پذیرنده مهاجر در سراسر جهان از آن شکایت دارند این است که مهاجران شغل‌های مربوط به نیروی کار بومی را برعهده گرفته و دستمزدها را کاهش می‌دهند؛ زیرا آن‌ها معمولاً حاضر به انجام کار با حقوق کم‌تری خصوصاً در شغل‌های بدون تخصص و کم دستمزد هستند. از دیگر تبعات منفی که مهاجرت برای کشورهای مقصد خواهد داشت، مشکلاتی است که پیرامون یکپارچه‌سازی مهاجران با جامعه بومی ایجاد می‌گردد (زرقانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۶۲-۲۶۱). بزَن^۱ (۱۹۹۸) معتقد است مهاجران می‌توانند با ایجاد اقلیت‌های فرهنگی، زبانی، مذهبی و به‌خصوص نژادی، شاخص‌ها و ویژگی‌های جامعه را تغییر دهند. در بلندمدت مشهودترین اثری که مهاجران به‌لحاظ اجتماعی برجای می‌گذارند، ایجاد اقلیت‌های قومی در کشور میزبان است. ورود مهاجران با فرهنگ‌ها و قومیت‌های متفاوت به جوامع یکدست و متجانس ممکن است آن‌ها را به جوامع چند قومیتی و چند فرهنگی تبدیل نماید (زرقانی و موسوی، ۱۳۹۲: ۱۹).

در مجموع مهم‌ترین مزایا و معایب برای کشورهای مهاجرپذیر را می‌توان شامل موارد زیر دانست:

- استفاده از نیروی فعال بدون هیچ‌گونه سرمایه‌گذاری قبلی
- استفاده از کارگران خارجی در رشته‌هایی از فعالیت که کارگران محلی، حاضر به استخدام در آن نیستند.
- زیاد شدن جمعیت
- رقابت مهاجرین با کارگران محلی از لحاظ قبول سطح دستمزد پایین‌تر
- رواج شرایط بهداشتی نامناسب، اخلاق، آداب و عقاید نامناسب به وسیله مهاجرین
- (اگر مهاجران از سطح سواد و بهداشت پایین‌تری برخوردار باشند)

- ایجاد روابط فرهنگی و تجاری میان دو منطقه یا کشور
- افزایش تقاضای شغل و به عبارتی افزایش بیکاری
- افزایش تقاضاهای آموزشی، فرهنگی، تفریحی و ورزشی (زرقانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۶۴-۲۶۳).

۳-۷- نظریه‌های مهاجرت

۱-۷-۳- نظریه راونشتاین

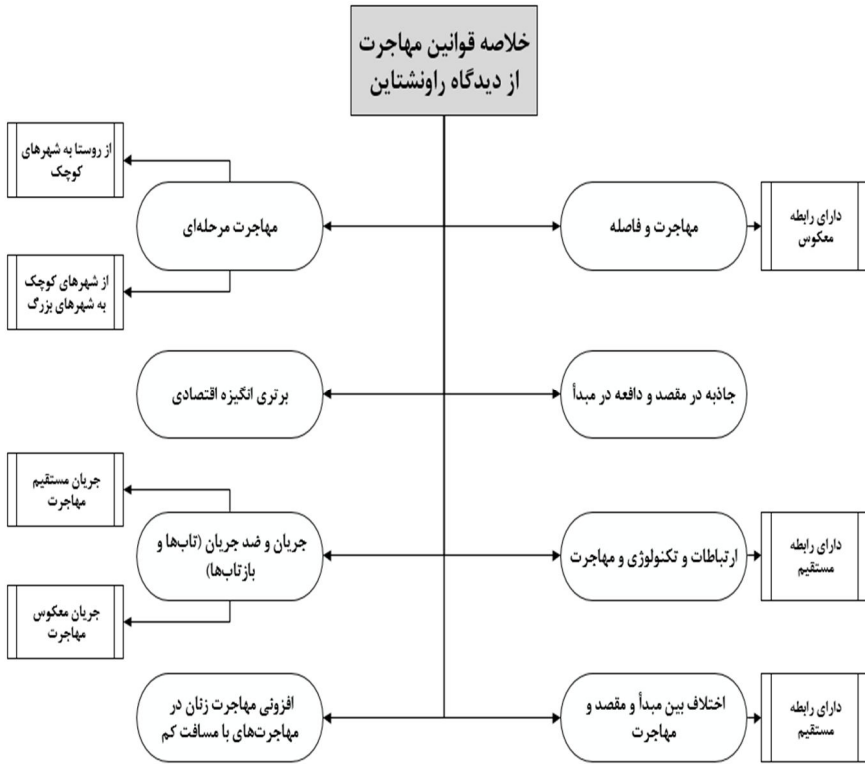
برخی از محققان علوم اجتماعی معتقدند که نظریه‌های راونشتاین^۱ (۱۸۸۵-۱۸۸۹) یکی از نخستین نظریه‌های مهاجرتی محسوب می‌شود (زنجان، ۱۳۹۱: ۱۳۰). او طی بررسی‌های مختلف پیرامون جریان‌های مهاجرت داخلی در انگلستان و ولز، مشاهدات خود را تحت عنوان قوانین مهاجرتی مطرح ساخت (حسینی، ۱۳۹۰: ۱۹۰). قوانین مهاجرتی راونشتاین شامل موارد زیر است که در شکل (۳) مشخص شده است.

- مهاجرت و فاصله: در میزان مهاجرت بین دو نقطه، با فاصله آن دو نقطه از یکدیگر رابطه معکوس برقرار است. یعنی با کم‌تر شدن فاصله، میزان مهاجرت افزایش پیدا می‌کند.
- مهاجرت مرحله‌ای: فرآیند مهاجرت به صورت پلکانی و مرحله‌ای است؛ یعنی مهاجرت از مناطق روستایی دورافتاده به شهرهای کوچک و از شهرهای کوچک به شهرهای بزرگ صورت می‌گیرد. این جریان تا زمانی که جاذبه در شهرها و مراکز صنعتی و خدماتی وجود داشته باشد، ادامه خواهد داشت.
- دفعه و جاذبه: هر اندازه عوامل جاذبه در یک منطقه بیش‌تر باشد، تراکم و تمرکز ناشی از مهاجرت جمعیت در آن منطقه بیش‌تر است و برعکس؛ چنانچه عوامل دفعه بیش‌تر از عوامل جاذبه باشد جذب جمعیت و مهاجرت به آن منطقه کم‌تر خواهد بود. راونشتاین معتقد بود که عوامل جاذبه مهم‌تر از عوامل دفعه است.

1- Ravenstein, E. G

- جریان و ضدجریان (تاب‌ها و بازتاب‌ها): اغلب مهاجرت‌ها از نقاط روستایی به شهری و از شهرهای کوچک‌تر به شهرهای بزرگ‌تر صورت می‌گیرد. درست است که بیش‌تر جریان مهاجرت به‌صورت روستا - شهری است؛ اما جریان معکوس و وارونه‌ای نیز وجود دارد که مهاجرت شهری - روستایی می‌باشد.
- ارتباطات و مهاجرت: هرچه ارتباطات و تکنولوژی توسعه یابد، شناخت و آگاهی از محیط پیرامونی افراد بیش‌تر خواهد شد. به این ترتیب کسی که قصد مهاجرت دارد اطلاعات بیش‌تری از محیط اطرافش پیدا خواهد کرد. پس می‌توان گفت بین ارتباطات و مهاجرت رابطه مستقیمی برقرار است و با افزایش یکی، دیگری نیز افزایش می‌یابد.
- برتری انگیزه اقتصادی: راونشتاین علی‌رغم تأکید بر سایر عوامل مانند مالیات‌های سنگین، اجبار، شرایط نامساعد اقلیمی، قوانین ظالمانه و شرایط اجتماعی نامساعد در انجام و استمرار مهاجرت، بیش‌ترین تأثیر را در عامل اقتصادی می‌داند.
- اختلاف بین مبدأ و مقصد و مهاجرت: به‌طور کلی هرچه اختلاف بین مبدأ و مقصد مهاجرت از نظر شرایط زندگی در ابعاد گوناگون کم‌تر باشد، مهاجرت کاهش می‌یابد؛ پس در این جا نیز یک رابطه مستقیم برقرار می‌باشد.
- افزونی مهاجرت زنان در مهاجرت‌های با مسافت کم: به نظر می‌رسد نسبت مهاجران زن در مسافت‌های کوتاه به مردان برتری داشته باشد.

شکل (۳) - خلاصه قوانین مهاجرت از دیدگاه راونشتاین

منبع: نگارندگان؛ برگرفته از (زنجان، ۱۳۹۱: ۱۳۰؛ حسینی، ۱۳۹۰: ۱۹۲-۱۹۰؛ حاج حسینی، ۱۳۸۵: ۳۸-۳۷ و معیدفر، ۱۳۹۸: ۸۰)

۲-۷-۳- نظریه تودارو

تودارو (۱۳۶۶) از صاحب‌نظران مسائل اقتصادی کشورهای موسوم به جهان سوم، درباره مهاجرت روستا - شهری برای این کشورها مدلی تئوریک ارائه داده است (صالحی امیری، ۱۳۸۸: ۴۹). اما با توجه به چهار ویژگی اصلی مدل او، می‌توان نظریه‌اش را هم برای مهاجرت داخلی و هم بین‌المللی مورد بررسی قرار داد.

او معتقد است مهاجرت اساساً یک پدیده اقتصادی است هرچند به وجود عوامل غیراقتصادی نیز باور دارد. تودارو اظهار می‌دارد که مهاجرت در پاسخ به کسب درآمد مورد

انتظار (نه واقعی) صورت می‌گیرد.

در ضمن دو عامل زیر تبیین‌کننده رفتار مهاجران است:

- ۱- تفاوت درآمدهای واقعی حاصل از کار در شهر و روستا
- ۲- احتمال یافتن کار در شهر که با میزان بیکاری در آن، ارتباط معکوس دارد (مهندسان مشاور DHV از هلند، ۱۳۷۱: ۷۵).

چهار خصوصیت اصلی که برای مدل تودارو می‌توان ذکر کرد به شرح زیر می‌باشد:

الف) انگیزه مهاجرت براساس ملاحظات عقلانی، اقتصادی، سود و هزینه نسبی بوده و اگرچه عمدتاً مالی است در ضمن روانی نیز هست.

ب) تصمیم به مهاجرت بستگی به تفاوت‌های مورد انتظار بین مزدهای واقعی در شهر و روستا دارد و نه تفاوت‌های واقعی بین آن‌ها؛ این تفاوت‌های مورد انتظار از تفاوت‌های واقعی بین دستمزدهای شهری و روستایی و همچنین احتمال کسب موفقیت‌آمیز شغل در بخش شهری ایجاد می‌شود.

پ) احتمال به دست آوردن شغل در شهر ارتباط معکوس با میزان بیکاری شهری دارد. ت) در صورت وجود اختلاف زیاد بین درآمدهای مورد انتظار در شهر و روستا، مهاجرت مازاد بر امکانات اشتغال شهری، نه تنها ممکن بلکه منطقی است (پاپلی یزدی و ابراهیمی، ۱۳۸۵: ۱۶۷-۱۶۶).

۳-۷-۳- نظریه اورت‌اس لی

لی در مقاله‌ای تحت عنوان «نظریه مهاجرت» (پاپلی یزدی و سناجردی، ۱۳۹۶: ۲۲۶) در سال ۱۹۶۶ با نقد نظریات راونشتاین، به تنظیم نظریه‌ای جدید در مورد مهاجرت مبادرت ورزید (پاپلی یزدی و ابراهیمی، ۱۳۸۵: ۱۶۸-۱۶۷). در این مدل به مسائل مربوط به زمینه مهاجرت، گسترش جریان و ضدجریان مهاجرت و ویژگی‌های مهاجران پرداخته شده است (صالحی امیری، ۱۳۸۸: ۴۹).

او عوامل مؤثر بر مهاجرت را به چهار دسته تقسیم می‌کند:

الف) عواملی که با حوزه مبدأ مهاجرتی ارتباط دارند و به پدیده‌های اقتصادی، فرهنگی و محیطی مربوط می‌شوند. این عوامل می‌توانند مثبت (جاذبه)، منفی (دافعه) و خنثی (بی‌اثر) باشند. از جمله این عوامل می‌توان به امکانات زندگی، آموزش،

بهداشت، درآمد، فرهنگ و غیره اشاره کرد.

ب) عواملی که به حوزه مقصد ارتباط دارند. در این مورد نیز می‌توان به عوامل اقتصادی، فرهنگی و محیطی مثبت، منفی و خنثی توجه کرد.

ج) موانع بازدارنده بین مبدأ و مقصد مهاجرت مانند بُعد مسافت، بازدارنده‌های فیزیکی، قوانین مهاجرت، هزینه حمل‌ونقل، سنت‌ها و آداب‌ورسوم، وجود کودکان و غیره که به جابه‌جایی یا باقی ماندن افراد اثر می‌گذارد.

د) عوامل شخصی مانند حساسیت‌های فردی، هوش، آگاهی‌های اجتماعی، تماس‌های فردی، داشتن آشنا و راهنما در شهر، شناخت مهاجر نسبت به مبدأ و مقصد، شرایط خانوادگی افراد، سن، جنس، تاریخچه فردی و سواد (جهان‌محمدی، ۱۳۸۴: ۵۶).

۸-۳- مفهوم پناهنده^۱

در کنوانسیون ۱۹۵۱ در مورد وضعیت پناهندگان و پروتکل ۱۹۶۷ منضم به آن، پناهنده کسی است که دارای ترس موجه از مورد آزار قرار گرفتن بنا به دلایل نژاد، ملیت، مذهب، عقیده سیاسی یا عضویت در گروه اجتماعی خاص بوده و قادر یا مایل به فرار گرفتن تحت حمایت دولت متبوع و محل سکونت خود نباشد و میان ترس موجه او از آزار با دلایل پنج‌گانه مورد حمایت کنوانسیون، رابطه سببیت برقرار باشد (کیهانلو، ۱۳۸۶: ۵۵). از ماده ۳۳ کنوانسیون ۱۹۵۱ در مورد مفهوم و تعریف آزار چنین استنباط می‌شود که تهدید حیات یا آزادی بر مبنای نژاد، مذهب، ملیت، عقیده سیاسی و عضویت در گروه اجتماعی خاص همواره آزار تلقی می‌شود. سایر نقض‌های جدی حقوق بشر بنا به همان دلایل نیز آزار محسوب می‌گردد (کیهانلو، ۱۳۸۶: ۴۰).

۹-۳- تفاوت پناهندگی و مهاجرت

پناهندگی از اقسام مهاجرت می‌باشد. اساساً پناهندگی اگر از مجاری رسمی صورت گیرد و مورد تأیید کشور میزبان قرار گیرد، قانونی بوده و جزو مهاجرت‌های غیرقانونی به حساب نمی‌آید. با توجه به منابع بین‌المللی، پناهندگی در شرایط ترس از تعقیب و آزار برای افراد، موجه است و کشورهای عضو سازمان ملل در صورت احراز شرایط، مکلف به پذیرش آن‌ها هستند. به

این ترتیب وجه تمایز مهاجرت و پناهندگی در این می‌باشد که پناهنده فقط برای خروج از شرایط تعقیب و آزار، اقدام به مهاجرت می‌کند و با مفهوم عام مهاجرت از این جهت متفاوت است (محرمی، ۱۳۹۴: ۵۷).

۱۰-۳- تفاوت پناهنده و پناهجو^۱

پناهنده فردی است که به دنبال پناهندگی بوده و توسط کشور میزبان به صورت رسمی پذیرفته می‌شود؛ اما منظور از پناهجو، فردی است که اگر کشور میزبان او را پذیرش نماید، به صورت رسمی به عنوان پناهنده پذیرفته خواهد شد. در واقع پناهجو در انتظار این است که به صورت رسمی توسط کشور دیگر به عنوان پناهنده پذیرفته شود (سازمان بین‌المللی مهاجرت، migration data portal)

۱۱-۳- تفاوت مهاجرت و گردشگری

مهاجرت برای انسان‌هایی مطرح می‌شود که برای مدت دائمی یا نیمه‌دائمی در مکانی غیر از مکان اصلی زندگی خود با انگیزه‌هایی اعم از اقتصادی، اجتماعی و یا سیاسی اسکان پیدا می‌کنند و معمولاً قصد بازگشت برای آن‌ها مطرح نیست. بنابراین کوچ‌نشینان، افرادی که برای کار، درس، معالجه و غیره به سرزمین‌های دیگر سفر می‌کنند و گردشگران در زمره مهاجرین به حساب نمی‌آیند (کلارک، ۱۳۹۱: ۱۷۴). به این ترتیب مهاجرت با گردشگری یکسان نیست و تفاوت‌هایی دارند. برای روشن شدن بیشتر این تفاوت، از نظر سازمان جهانی گردشگری^۲، گردشگری عبارت است از: فعالیت‌های افرادی که برای استراحت، کار و دلایل دیگر به خارج از محیط سکونت معمول خویش سفر کرده، حداکثر برای یک سال متوالی در آن جا اقامت می‌کنند (پاپلی یزدی و سقایی، ۱۳۹۲: ۱۳). طبق این تعریف از گردشگری و تعاریفی که پیش‌تر از مهاجرت بیان شد، تفاوت این دو پدیده در دو مؤلفه زمان و کسب درآمد می‌باشد. بر این اساس گردشگری نهایتاً طی یک سال انجام می‌گیرد اما مهاجرت، انتقال دائمی و نیمه‌دائمی محل زندگی اصلی می‌باشد. اگر جابه‌جایی‌های فصلی را جزو انواع مهاجرت لحاظ نماییم؛ اینجاست که مؤلفه دوم یعنی کسب درآمد به میان خواهد آمد تا تفاوت این دو مؤلفه را آشکار سازد. گردشگران جهت کسب درآمد اقدام به گردشگری نمی‌کنند اما کسب درآمد در

1- Asylum

2- world tourism organization (WTO)

مهاجرت امری اجتناب‌ناپذیر است.

۱۲-۳- تفاوت سیاست ادغام و یکپارچه‌سازی و سیاست انحلال^۱

برای مشخص شدن این دو سیاست باید به این مطلب اشاره کرد که در سیاست ادغام و یکپارچه‌سازی، صحبت از دموکراسی چندفرهنگی به میان می‌آید. در این سیاست، کشورها سعی دارند که مهاجر و پناهنده با حفظ هویت فرهنگی، قومی و نژادی خود تحت یک هویت ملی واحد قرار گیرد. انتخاب این سیاست به این معنا است که مظاهر فرهنگی، قومی، مذهبی و نژادی خللی به یکپارچه‌سازی مهاجرین و بومیان آن کشور وارد نمی‌کند. معمولاً کشورهایی که تاریخ کهن و چند هزار ساله ندارند و احساسات ناسیونالیستی در آن‌ها کم‌تر می‌باشد، می‌توانند به خوبی سیاست ادغام و یکپارچه‌سازی را در کشور خود اجرا نمایند. در مقابل سیاست دگرگری وجود دارد که طی آن کشور مقصد مهاجرت تلاش دارد، مهاجرین طی یک سیاست انحلال در فرهنگ و هویت ملی آن کشور، مضمحل شده و مظاهر فرهنگی، قومی، مذهبی و نژادی خود را به صورت عیان نداشته باشند. کشورهایی که معمولاً قدمت بیش‌تری دارند و احساسات ناسیونالیستی و با اغراق و به تعبیری نژادپرستانه آنان بیش‌تر است، سیاست انحلال را در پیش می‌گیرند.

۴- روش تحقیق

قالب این مطالعه مروری است و هدف از انجام آن، دستیابی به شناختی از راه‌ها و روش‌های کشورهای مقصد مهاجرت می‌باشد؛ که با وجود توسعه‌یافتگی و ابتلا به کاهش رشد طبیعی جمعیت و حرکت به سوی پیری جمعیت، پذیرای مهاجران از کشورهای دیگر جهان هستند. این مطالعه که با نگاه آمایشی انجام شده است و برنامه‌های آمایش سرزمین چند کشور با هدف ردیابی آماده‌سازی فضا و برنامه‌های توسعه کشورها برای پذیرش نیروی جدید مهاجران و پناهجویان صورت گرفته را مورد مطالعه قرار داده است.

گردآوری داده‌ها اسنادی و کتابخانه‌ای و روش به کار گرفته شده تحلیل توصیفی است. با بررسی مبانی نظری موجود درباره مهاجرت و مهاجرت‌های بین‌المللی، الگوهای

مهاجرتی شناسایی شده و در کنار اقدامات نسبتاً موفق برخی از کشورها به ارائه پیشنهادها
آمایشی و برنامه‌ریزی برای پذیرش هدفمند مهاجران در ایران، مطالبی عنوان شده است.

۵- یافته‌های تحقیق

۱-۵- مهاجرت و سیاست‌ها و برنامه‌های آمایش سرزمین در کانادا

کانادا از مهم‌ترین مقاصد مهاجرت با جمعیت حدوداً ۳۷/۷ میلیون نفر می‌باشد که در سال
۲۰۲۰ از ۸۵ کشور پذیرای ۱۰۹/۳ هزار نفر پناهنده بوده و تا همین زمان مجموعاً حدود ۸ میلیون
نفر به عنوان مهاجر در این کشور حضور داشته‌اند (سازمان بین‌المللی مهاجرت، migration
data portal).

براساس گزارش برنامه توسعه سازمان ملل، کانادا در سال ۲۰۲۰ از نظر شاخص توسعه
انسانی^۱ در رتبه ۱۶ از بین ۱۸۹ کشور قرار داشته است (برنامه توسعه ملل متحد، United
Nations Development Program)؛ که می‌توان آن را جزو کشورهای توسعه‌یافته در
نظر گرفت. کانادا یکی از کشورهایی است که به عنوان مقصد مهاجرت، مهاجران زیادی را
پذیرش و مورد استقبال قرار داده است. برای تأیید این مطلب باید عنوان کرد که از هر ۵ ساکن
کانادا، ۱ نفر در خارج از آن متولد شده است. رویکرد کانادا در زمینه مهاجرت، تابعیت، اسکان
و چندفرهنگی، تصادفی اتفاق نیفتاده است؛ بلکه تابع موقعیت جغرافیایی‌اش و همچنین تاریخ
کانادا است که اسکان در آن فرآیند پیچیده‌ای را گذرانده است و پذیرش از سوی مردمان بومی
و سازش آن‌ها با مهاجران فرانسوی و انگلیسی را در برداشته است. به این ترتیب کانادا از نظر
شکل‌گیری بیش از این که به صورت مرسوم از یک ملت تشکیل شده باشد؛ دارای شخصیت
چندملیتی است. تصور گسترده‌ای در میان کانادایی‌ها وجود دارد که مهاجران را مزیت اقتصادی
و سرمایه فرهنگی می‌دانند. کانادا اغلب به عنوان الگویی برای چگونگی ایجاد سیاست صحیح
مهاجرت در یک حکومت مردم‌سالاری^۲ چندفرهنگی می‌باشد. می‌توان گفت که اصلی‌ترین
سیاست این کشور در امر مهاجرت، سیاست یکپارچه‌سازی^۳ می‌باشد. کانادا با قبول چندفرهنگی^۴

1- Human Development Index (HDI)

2- Democracy

3- Integration Policy

4- Multiculturalism

و به عبارتی به رسمیت شناختن هویت‌های فرهنگی و قومی به دنبال تحقق این سیاست است. از سیاست‌ها و برنامه‌های کشور کانادا به عنوان کشور مقصد مهاجرت می‌توان به مواردی زیر اشاره کرد:

- برطرف کردن کمبود مهارت و جذب کارگران بسیار ماهر (اولویت در جذب کارگران ماهری که به زبان انگلیسی یا فرانسوی مسلط هستند؛ به این جهت که فرآیند یکپارچه‌سازی در آن‌ها بهتر اتفاق می‌افتد). همچنین انجام برنامه‌ها و سیاست‌هایی با هدف تحقق استقرار و شهروند شدن آن‌ها.

- جلوگیری از پیری جمعیت

- گسترش نقش دولت‌های استانی

- تمرکز بیش‌تر بر خدمات یکپارچه‌سازی

- اسکان بیش‌تر پناهندگان

- سیاست تابعیت^۱ به عنوان ابزاری جهت پیش‌بینی از سیاست یکپارچه‌سازی (گریفیس،

۲۰۱۷).

۲-۵- مهاجرت و سیاست‌ها و برنامه‌های آمایش سرزمین در آلمان

آلمان کشوری است با تقریباً ۸۳/۸ میلیون نفر جمعیت (سازمان بین‌المللی مهاجرت، migration data portal) که براساس گزارش برنامه توسعه سازمان ملل، در رتبه ۶ شاخص توسعه انسانی از ۱۸۹ کشور قرار دارد (برنامه توسعه ملل متحد، United Nations Development Program). ۱/۲ میلیون نفر از ۷۶ کشور به عنوان پناهنده در سال ۲۰۲۰ در این کشور حضور داشته و تا سال مذکور تقریباً ۱۵/۸ میلیون نفر از جمعیت این کشور را مهاجران تشکیل داده‌اند (سازمان بین‌المللی مهاجرت، migration data portal).

کشور آلمان به عنوان نیروگاه اقتصادی اروپای شمالی در دهه ۱۹۹۰ با معضل پیری جمعیت مواجه شد؛ به همین علت جهت استمرار توسعه اقتصادی خود، نیازمند نیروی کار پویا از میان مهاجران بود (اوزکان، ۲۰۰۴).^۳ به این ترتیب مجبور به تغییر سیاست مهاجرتی^۴ خود یعنی «تغییر

1- Naturalization Policy

2- Griffith

3- Oezcan

4- Immigration policy

سیاست کارگر مهمان و موقت با کارگر ماهر و دائمی» شد.

در قرن ۱۹ سیاست آلمان نسبت به مهاجران به این ترتیب بود که مهاجران به عنوان کارگر مهمان نهایتاً یک تا دو سال در بخش منحصراً صنایع فعالیت کرده و باید جای خود را به کارگر مهمان دیگری بدهند؛ اما این سیاست تغییر کرد و در زمان حاضر سیاست فعلی آلمان جذب نیروی کار ماهر است که از مشاغل پزشکی، علوم مهندسی، ریاضیات، علوم طبیعی و فناوری اطلاعات می‌باشد. احراز ماهر بودن از دو جنبه، با مدرک معتبر معادل‌سازی شده توسط کشور آلمان صورت می‌گیرد: ۱- آموزش حرفه‌ای (کارآموزی) و ۲- آموزش آکادمیک (دانشگاهی). سیاست دیگر آلمان برای جذب فرد مهاجر به عنوان «کارگر ماهر»، اجازه الحاق خانواده فرد مهاجر در صورت ارائه قرارداد کاری فرد، اثبات تأمین هزینه‌های کل خانواده و تأمین مسکن بدون کمک دولت فدرال آلمان می‌باشد. دارا بودن پایین‌ترین مدرک زبان آلمانی A1 برای همسر فرد مهاجر ضروری و الزامی می‌باشد (دفتر امور خارجه دولت فدرال آلمان^۱، 2021).

۳-۵- مهاجرت و سیاست‌ها و برنامه‌های آمایش سرزمین در استرالیا

بیش از دو قرن، زیربنای توسعه اقتصادی و اجتماعی در استرالیا، مهاجرت بوده است (اینگلس، ۲۰۱۸)^۲. استرالیا کشوری است که طبق گزارش برنامه توسعه سازمان ملل، دارای رتبه ۸ از ۱۸۸ در شاخص توسعه انسانی است (برنامه توسعه ملل متحد، United Nations Development Program)؛ و با جمعیت حدوداً ۲۵/۵ میلیون نفر در سال ۲۰۲۰ از ۳۵ کشور، تعداد ۵۷/۵ هزار نفر پناهنده را در خود جای داده است و مجموع جمعیت مهاجران در این کشور تا سال ۲۰۲۰، حدوداً ۷/۷ میلیون نفر می‌باشد (سازمان بین‌المللی مهاجرت، migration data portal).

از سیاست‌ها و برنامه‌های کشور استرالیا در زمینه مهاجرت می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

- اتمام استرالیای سفید و برخوردهای ترجیحی با مهاجران انگلیسی که با آن‌ها شبیه به شهروندان استرالیا برخورد می‌شد و پیگیری سیاست قبول چندفرهنگی و پذیرش و استقبال از مهاجران دیگر نقاط دنیا.

1- Federal Foreign Office

2- Inglis

- سیاست مهاجرت مبتنی بر مهارت^۱ برای افراد دارای مدارک یا منابع فنی و حرفه‌ای.
- از سیاست‌های منحصربه‌فرد استرالیا در زمینه مهاجرت، سیاست «سازنده تعطیلات کار ۲» می‌باشد که طی آن به گردشگران جوان ۱۸ تا ۳۰ ساله کشورهای تعیین شده که استرالیا با آنان توافق دوجانبه دارد، اجازه داده می‌شود به مدت ۱۲ ماه گردشگری را با کار ترکیب کنند و بخشی از اقامت خود را صرف کار نمایند.
- مهاجرت خانوادگی که طی آن اجازه داده می‌شود فرد مهاجر با خانواده خود مهاجرت نماید.
- معافیت نیوزیلندی‌ها از ویزا به علت مراودات نزدیکی که با استرالیا دارند. (اینگلس، ۲۰۰۴).

۴-۵- مهاجرت و سیاست‌ها و برنامه‌های آمایش سرزمین در ایران

کشور ایران از جمله مناطقی است که به دلیل برخی جاذبه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و آموزشی از یک سو و فضای استراتژیک ناامن در منطقه و کشورهای همسایه از سوی دیگر، مورد توجه مهاجران بین‌المللی است و در طی دهه‌های گذشته و به‌خصوص بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، مهاجران زیادی از کشورهای همسایه به شیوه قانونی و غیرقانونی وارد کشور شده‌اند (زرقانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۳۳۶).

ایران با جمعیت حدوداً ۸۴ میلیون نفر (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵) و رتبه ۷۰ در شاخص‌های توسعه انسانی از ۱۸۸ کشور در سال ۲۰۲۰ (برنامه توسعه ملل متحد، United Nations Development Program)، به نظر مکان مناسبی به عنوان مقصد مهاجرت نیست؛ اما به علت وجود ایران در منطقه جنوب غرب آسیا و همسایگی با بعضی کشورهای جنگ‌زده و در رتبه پایین از نظر شاخص‌های توسعه انسانی، این کشور به عنوان مقصد مهاجرت شناخته می‌شود. دو کشور افغانستان و عراق به ترتیب، بیش‌ترین تعداد پناهندگان را در ایران دارند (آژانس پناهندگان ملل متحد، ۲۰۲۰). در ایران حدوداً ۸۰۰ هزار پناهنده از کشورهای اغلب همسایه حضور داشته و همچنین ۲/۸ میلیون نفر از جمعیت آن را مهاجرین تشکیل داده‌اند. از ابتدای پیروزی انقلاب اسلامی سیاست‌های کشور در مورد ورود مهاجران، پناهندگان و

1- Skills-based

2- The Working Holiday Maker

آوارگان یکسان و منسجم نبوده است، به طوری که در برخی زمان‌ها به ویژه دهه ۱۳۶۰ در مورد مهاجران و پناهندگان از کشورهای همسایه و اسلامی، سیاست‌های انبساطی و درهای باز در پیش گرفته شد و در برخی زمان‌ها مانند دهه اخیر سیاست‌های انقباضی مورد تأکید قرار گرفت (زرقانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۳۳۷).

به سختی می‌توان از وجود سیاست‌های مهاجرتی منسجم در ایران سخن گفت. برای انسجام بین سیاست‌های مهاجرتی لازم است اولاً ایران سند ملی در تدوین چارچوب‌های مهاجرتی تدوین کند؛ ثانیاً نقش مجلس شورای اسلامی در تدوین قوانین مهاجرتی ایران و بازبینی قوانینی که احتیاج به بروزرسانی دارند باید مدنظر قرار گیرد. مجموعه پیچیده‌ای از قوانین تابعیت، اقامت، کار، تحصیل و مسافرت در ایران وجود دارد که می‌تواند گنجینه حقوقی سودمندی برای انسجام بخشیدن به سیاست‌های مهاجرتی باشند؛ اما نیاز به بررسی و ایجاد تعادل لازم در آن‌ها ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. ثالثاً چارچوب‌های سیاست‌گذاری باید در ظرفیت اجرایی، تعریف شده و وظایف، اختیارات و مسئولیت‌های سازمان‌های درگیر را به گونه شفاف‌ی روشن سازد تا از تداخل و تکرار امور اجرایی در مدیریت مهاجرت، جلوگیری به عمل آید (سجادپور، ۱۳۸۴: ۲۷).

امور مربوط به اتباع، مهاجرین و پناهندگان در ایران زیر نظر وزارت کشور، معاونت امنیتی و انتظامی، دفتر امور اتباع و مهاجرین خارجی می‌باشد (ساختار سازمانی وزارت کشور، ۱۴۰۰). تعداد قابل توجهی وزارتخانه و نهاد دولتی در امر مدیریت مهاجرت درگیر می‌باشند. عمده‌ترین آن‌ها عبارتند از:

- وزارت امور خارجه (خدمات کنسولی به ایرانیان خارج از کشور، اعطای مجوز ورود به خارجی‌ها به ایران، مذاکره برای بازکردن فضای خارج از کشور با دولت‌های خارجی به نمایندگی دولت ایران نزد سازمان‌های بین‌المللی مربوط به مهاجرت)
- وزارت کشور (مدیریت پناهندگان خارجی در ایران، صدور اجازه اقامت برای خارجی‌ها در ایران، جنبه‌های مربوط به ارتباطات استان‌های مرزی)
- وزارت کار (صدور مجوز کار برای خارجی‌های مقیم ایران و هماهنگی امور اشتغال ایرانی‌ها در خارج)
- وزارت اطلاعات (امور امنیتی مربوط به اتباع خارجی در ایران و مهاجران ایرانی در

خارج)

- وزارت اقتصاد و دارایی (سرمایه‌گذاری خارجی‌ها در ایران، سرمایه‌گذاری ایرانی‌های خارج از ایران، امور گمرک و مبادلات کالا)
- سازمان صداوسیما (برنامه‌های رادیو و تلویزیونی برای ایرانیان خارج)
- وزارت تحقیقات و آموزش عالی (دانشجویان خارجی در ایران و دانشجویان فارغ‌التحصیلان ایران در خارج)
- سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی (ارتباط با ایرانیان خارج)
- وزارت آموزش و پرورش (مدارس ایرانی خارج از کشور و مدارس خارجی در

ایران)

- نهاد ریاست جمهوری (جذب نخبگان ایرانی خارج از کشور)
 - وزارت بهداشت (کنترل بیماری‌های ناشی از مسافرت و مهاجرت)
- شایان ذکر است که موارد ذکر شده، عمده‌ترین سازمان‌های دولتی می‌باشند و کامل نیستند (سجادپور، ۱۳۸۴: ۲۷-۲۶).

نتیجه‌گیری

مهاجرت پدیده‌ای است که بسیاری از کشورها خواسته و ناخواسته یا به عنوان مبدأ مهاجرت یا مقصد مهاجرت یا هر دوی آن‌ها، با آن روبه‌رو هستند. جابه‌جایی انسان‌ها از یک فضای جغرافیایی به فضای جغرافیایی دیگر، به این علت که از درون اجتماعات و فرهنگ‌های گوناگونی صورت می‌گیرد، فرصت‌ها و تهدیدهایی را برای کشورهای مهاجرفرست و مهاجرپذیر به دنبال خواهد داشت. اگر از پدیده مهاجرت با برنامه‌ریزی‌های همه‌جانبه و کارآمد استفاده مناسبی صورت گیرد، اساساً می‌توان به مهاجرت به چشم یک فرصت نگاه کرد یا حداقل اثرات منفی آن را کنترل و مدیریت نمود و در صورت عدم وجود این نگاه، مهاجرت به عنوان تهدیدی، می‌تواند بسیاری از ابعاد کشور را از جمله اقتصاد، فرهنگ، سیاست، امنیت و ... مورد اثرات زیان‌بار خود قرار دهد. از آنجایی که این تبادل فضایی و مکانی تأثیرات فراوانی بر فضای جغرافیایی هر دو سوی جریان مهاجرت خواهد داشت و همچنین مهاجران، بخشی از جامعه انسانی کشور مهاجرفرست و مهاجرپذیر را تشکیل می‌دهند، طبیعتاً چه از بُعد انسان‌دوستانه و چه

از ابعاد دیگر باید مورد توجه قرار گیرد.

از آن جهت که تمرکز اصلی برنامه‌ریزی آمایش سرزمین بر روی تنظیم رابطه انسان، فضا و فعالیت‌های انسان در فضا قرار دارد؛ باید به مقوله مهاجرت توجه ویژه داشته و در برنامه‌ریزی‌های سرزمینی و فضایی به این مهم توجه نماید؛ زیرا مهاجرت، جابه‌جایی نسبتاً دائمی انسان‌ها از یک فضای جغرافیایی به یک فضای دیگر است. به این ترتیب بسیار روشن است که مقوله فضا و انسان، وجه اشتراک بین این دو مؤلفه می‌باشد. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که کشور ایران در زمینه برنامه‌ها و سیاست‌های آمایشی و فضایی به عنوان کشور مقصد مهاجرت، اقدامات منسجم و درخوری نسبت به کشورهای مورد مطالعه دیگر، انجام نداده است. به نظر می‌رسد مقوله مهاجرت که اساساً می‌تواند به عنوان فرصت برای ایران باشد قبل از آن که تبدیل به یک تهدید در زمینه‌های مختلف گردد و اثرات منفی را برای کشور ایجاد کند؛ اقدامات بایسته و شایسته‌ای صورت گیرد. کشورهایی چون کانادا، آلمان و استرالیا به عنوان کشورهای میزبان مهاجرت که در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته، تا حدودی توانسته‌اند برنامه‌ها و سیاست‌های آمایشی خوب و قابل توجهی نسبت به شرایط و ویژگی‌های کشور و مردمانشان تدوین و اجرا نمایند. سیاست‌ها و برنامه‌هایی چون سیاست ادغام و یکپارچه‌سازی، الحاق خانواده فرد مهاجر به او در کشور میزبان، جذب کارگران ماهر و نیروهای متخصص، سیاست زمینه‌سازی شرایط شغلی و کاری برای گردشگران در یک سال و ... به این ترتیب سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان آمایش سرزمین در این کشورها توانسته‌اند، مدیریت و بهره‌برداری قابل قبولی از مهاجران و پناهندگان نسبت به شرایط و ویژگی‌های کشورشان داشته تا هم منافع خودشان و هم منافع مهاجران و پناهندگان تأمین گردد. ضروری به نظر می‌رسد متولیان امر ساماندهی مهاجرت در کشور نیز با توجه به ویژگی‌ها و ضرورت‌های داخلی و همچنین توجه به مسائل و مناسبات درون و برون منطقه‌ای و توجه ویژه به ارتباطات با همسایگان با تدوین برنامه‌های یکپارچه و کارآمد، این پدیده را ساماندهی کرده و بهره‌مندی‌های حاصل از آن را متوجه کشور و مهاجران و پناهندگان نمایند.

منابع

- آذربایجانی، کریم، طیبی سیدکامل و هنری نفیسه (۱۳۸۷)، اثر حجم تجارت خارجی بر مهاجرت نیروی کار: مورد ایران و کشورهای منتخب OECD، **فصل نامه پژوهشنامه اقتصادی**، شماره ۳ (ویژه نامه بازار کار)، صص ۶۷-۴۱.
- استعلاجی، علیرضا و فتحی نیا ابراهیم (۱۳۹۶)، تأثیر مهاجرت‌های بین‌المللی و وجوه ارسالی بر اقتصاد کشورها (مورد پژوهش: کشور هند)، **فصل نامه تگرش‌های نو در جغرافیای انسانی**، دوره ۹، شماره ۳، صص ۷۷-۵۷.
- پاپلی یزدی، محمدحسین و ابراهیمی محمدامیر (۱۳۸۵)، **نظریه‌های توسعه روستایی**، تهران: انتشارات سمت، چاپ دوم.
- پاپلی یزدی، محمدحسین و رجبی سناجردی حسین (۱۳۹۶)، **نظریه‌های شهر و پیرامون**، تهران: انتشارات سمت، چاپ دهم.
- پاپلی یزدی، محمدحسین و سقایی مهدی (۱۳۹۲)، **گردشگری (ماهیت و مفاهیم)**، تهران: انتشارات سمت، چاپ هفتم.
- پرویزی، جمشید (۱۳۹۴)، **سیاست مهاجرت و پناهندگی اتحادیه اروپا و مسئله حقوق بشر**، تهران: اداره نشر وزارت امور خارجه، چاپ اول.
- تقوی، نعمت‌الله (۱۳۹۹)، **مبانی جمعیت‌شناسی**، تبریز: انتشارات آیدین، چاپ دوازدهم.
- جهان‌محمدی، غلامرضا (۱۳۸۴)، بررسی اثرات مهاجرت بر توسعه فضایی - کالبدی شهر نوشهر، **پایان نامه کارشناسی ارشد**، به راهنمایی احمد پوراحمد، گروه جغرافیای انسانی، دانشگاه تهران.
- حاج حسینی، حسین (۱۳۸۵)، سیری در نظریه‌های مهاجرت، **فصل نامه علمی راهبرد**، دوره ۱۴، شماره ۳، صص ۴۶-۳۵.
- حسینی، حاتم (۱۳۹۰)، **جمعیت‌شناسی اقتصادی و اجتماعی و تنظیم خانواده**، همدان: انتشارات دانشگاه بوعلی سینا، چاپ چهارم.
- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۳۴)، **لغت نامه دهخدا**، جلد چهل و ششم، تهران: دانشگاه تهران.
- ربیعی، رضا (۱۳۷۶)، مطالعه و بررسی تحولات جمعیتی دهستان کنارسر با تأکید بر روند مهاجرت در قبل و بعد از انقلاب اسلامی، **پایان نامه کارشناسی ارشد**، به راهنمایی شاپور گودرزی‌نژاد، گروه جغرافیای انسانی، دانشگاه تهران.
- رومینا، ابراهیم، علوی شوشتری سیده‌زهرا و حافظ‌نیا محمدرضا (۱۳۹۹)، بازتاب‌های سیاسی مهاجرت‌های بین‌المللی از خاورمیانه به اروپا، **فصل نامه ژئوپلیتیک**، دوره ۱۶، شماره ۳، شماره پیاپی ۵۹، صص ۵۱-۲۹.
- زرقانی، سیده‌ادی، سجاسی قیداری حمدالله و موسوی سیده‌زهرا (۱۳۹۵)، **درآمدی بر مهاجرت و امنیت**، تهران: انتشارات انجمن ژئوپلیتیک ایران، چاپ اول.

- زرقانی، سیدهادی و موسوی سیده‌زهرا (۱۳۹۲)، مهاجرت‌های بین‌المللی و امنیت ملی، **فصل‌نامه مطالعات راهبردی**، دوره ۱۶، شماره ۵۹، صص ۲۶-۷.
- زنجانی، حبیب‌الله (۱۳۹۱)، **مهاجرت**، تهران: انتشارات سمت، چاپ دوم.
- زیاری، کرامت‌الله (۱۳۹۳)، **اصول و روش‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای**، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، چاپ ششم.
- سجادی‌پور، سیدمحمدکاظم (۱۳۸۴)، چارچوب‌های مفهومی و عملیاتی در مدیریت مهاجرت بین‌المللی (مطالعه موردی ایران)، **فصل‌نامه تحقیقات جغرافیایی**، دوره ۲۰، شماره ۳، صص ۳۰-۹.
- سرور، رحیم (۱۳۹۱)، **جغرافیای کاربردی و آمایش سرزمین**، تهران: انتشارات سمت، چاپ پنجم.
- صادقی، رسول و سیدحسینی سیده‌متین (۱۳۹۸)، میزان تمایل جوانان به مهاجرت بین‌المللی و عوامل تعیین‌کننده آن در شهر تهران، **فصل‌نامه مطالعات راهبردی ورزش و جوانان**، شماره ۴۳، صص ۲۲-۱.
- صالحی امیری، سیدرضا، **مهاجرت نخبگان**، تهران: انتشارات پژوهشکده تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام، چاپ اول.
- صدرا، علی (۱۳۹۰)، بررسی نقش سرمایه اجتماعی و تأثیر آن در گرایش به مهاجرت خارج از کشور، **پایان‌نامه کارشناسی ارشد**، به راهنمایی محمد مهدی رحمتی، گروه علوم اجتماعی (جامعه‌شناسی)، دانشگاه گیلان.
- عراقیان، فریده (۱۳۹۴)، تبیین مخاطرات مهاجرت‌های بی‌رویه به شهر اسلامشهر، **پایان‌نامه کارشناسی ارشد**، به راهنمایی سیدحسن مطیعی لنگرودی، گروه جغرافیای انسانی، دانشگاه تهران.
- علومی، ابراهیم (۱۳۹۸)، جهانی‌شدن، مهاجرت‌های بین‌المللی و زبان‌ها، **فصل‌نامه سیاست**، دوره ۴۹، شماره ۱، صص ۱۴۷-۱۶۵.
- عیسی‌زاده، سعید و مهرانفر جهانبخش (۱۳۹۲)، بررسی تأثیر مهاجرت بین‌المللی بر سطح اشتغال و دستمزد (مورد مطالعه: اقتصاد ایران)، **مجله تحقیقات اقتصادی**، دوره ۴۸، شماره ۲، صص ۱۳۰-۱۱۱.
- فروتن، یعقوب و شیخ مرتضی (۱۳۹۶)، بررسی گرایش دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد به مهاجرت بین‌المللی، **فصل‌نامه جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی**، دوره ۴، شماره ۱۰، صص ۷۹-۶۱.
- فهیمی‌راد، حمید (۱۳۹۰)، **مهاجرت اتباع بیگانه (افغانه) به استان خراسان رضوی (پایمدها و راهکارهای امنیتی)**، مشهد: انتشارات سبحان توس با همکاری معاونت توسعه و منابع انسانی استانداری خراسان رضوی، چاپ اول.
- کلارک، جان ای (۱۳۹۱)، **اصول و مبانی جغرافیای جمعیت**، مترجم مهدوی مسعود، تهران: نشر قومس، چاپ چهاردهم.

- کیهانلو، فاطمه (۱۳۸۶)، مفهوم «آزار» منتهی به پناهندگی در رویه قضایی کشورهای پناهنده‌پذیر، **مجله حقوقی بین‌المللی (دو فصل نامه)**، دوره ۲۴، شماره ۳۶، صص ۵۶-۳۵.
- لوکاس، دیوید و میر پاول (۱۳۹۳)، **درآمدی بر مطالعات جمعیتی**، مترجم محمودیان حسین، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، چاپ چهارم.
- محرمی، توحید (۱۳۹۴)، **امنیت و مهاجرپذیری در جمهوری اسلامی ایران**، تهران: انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی (داعا)، چاپ اول.
- مخدوم، مجید (۱۳۸۵)، **شالوده آمایش سرزمین**، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، چاپ هفتم.
- معصومی اشکوری، سیدحسن (۱۳۹۰)، **اصول و مبانی برنامه‌ریزی منطقه‌ای**، تهران: انتشارات پیام، چاپ ششم.
- معیدفر، سعید (۱۳۹۸)، **جامعه‌شناسی مهاجرت و چالش‌های توسعه روستایی**، تهران: نشر علم، چاپ اول.
- معین، محمد (۱۳۶۴)، **فرهنگ فارسی معین**، جلد چهارم، تهران: انتشارات امیرکبیر، چاپ هفتم.
- مقدس، علی‌اصغر و شرفی زکیه (۱۳۸۸)، بررسی عوامل برانگیزنده گرایش به مهاجرت‌های بین‌المللی جوانان ۳۰ - ۱۸ ساله شهرهای شیراز و ارسنجان، **مجله جامعه‌شناسی ایران**، دوره ۱۰، شماره ۱، صص ۱۹۰ - ۱۶۲.
- مهندسان مشاور DHV از هلند (۱۳۷۱)، **رهنمودهایی برای برنامه‌ریزی مراکز روستایی**، مترجمان فنیای سیدابوطالب، میر سیدجواد، اوکتایی ناصر و گنجیان مهدی، تهران: انتشارات مرکز تحقیقات و بررسی مسایل روستایی، چاپ اول.
- **مرکز آمار ایران** (۱۳۹۵)، **اطلاعات سرشماری جمعیت**.
- **سایت وزارت کشور** (۱۴۰۰)، **ساختار سازمانی**.
- وحیدی، پردیخت (۱۳۷۳)، **آمایش سرزمین راهنمایی برای برنامه‌ریزی آموزش عالی**، **فصل‌نامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی**، شماره ۷ و ۸، صص ۱۰۳ - ۷۵.
- هیر، دیوید ام (۱۳۸۰)، **جامعه و جمعیت (مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی جمعیت)**، مترجم فروتن یعقوب، بابلسر: انتشارات دانشگاه مازندران، چاپ اول.

- Chand, M & Tung, R. L (2019), Skilled immigration to fill talent gaps: A comparison of the immigration policies of the United States, Canada, and Australia, *Journal of International Business Policy*, volume 2, issue 4, pages 333-355.
- **Federal Foreign Office** (2020), **Moving to Germany as a skilled worker**.
- Griffith, A (2017), **Building a Mosaic: The Evolution of Canada's Approach to Immigrant Integration**, **MPI (Migration Policy Institute)**.

- Guerreiro, J, Rebelo, S, Teles, P (2020), What is the optimal immigration policy? Migration, jobs, and welfare, Journal of **Monetary Economics**, Volume 113, pages 61-87.
- Inglis, C (2004), Australia: A Welcoming Destination for Some, **MPI (Migration Policy Institute)**.
- Inglis, C (2017), Australia's Continuing Transformation, **MPI (Migration Policy Institute)**.
- Longhi, S, Nijkamp, P & Poot, J (2010), Joint impacts of immigration on wages and employment: review and meta - analysis, Journal of **Geographical Systems**, volume 12, issue 4, pages 355-387.
- Martin, B & Douglas, P (2018), Intergovernmental collaboration for the health and wellbeing of refugees settling in Australia, Journal of **Public Health Research and Practice**, volume 28, issue 1, pages 1-5.
- Oezcan, V (2004), Germany: Immigration in Transition, **MPI (Migration Policy Institute)**.
- Paparusso, A (2019), Immigrant citizenship status in Europe: the role of individual characteristics and national policies, Journal of **Population Sciences**, volume 75, pages 1-23.